

מזמור סה

(ה) לַמְנַצֵּחַ וְגו'. זה המזמור נאמ' על זה הגלות שמקוים ומיחלים להגאלי ולשוב לארצם ושיעמרו שם בשלום עד שלא יחרדו כל בה וחמלא הארץ⁽¹⁾ דעת את ה' ואותי יום יום ידרושון אין מעכב ואין מונע ואמ' על זה (כ) לֵךְ דוֹמִיָּה תִּהְיֶה וְדוֹמִיָּה מַעֲנִין תִּחַלֵּת מִלִּשׁוֹן דָּוִד עַד הַגִּיעָנוּ אֵלֵיכֶם (ש"א יד ט) כלום התחלה השלימה מיחלת לך שתאמר לפניך בציין וישלם לך נדר שם ר"ל הנדרים שבני הגלות נודרים תמיד אם ישיכם האל לארצם ובאה מלת נדר כלו סגול עם היחה בסוף פסוק דרך זרות וי"א שלא ישתנה. ואמ' (ג) שוֹמֵעַ תְּפִלָּה כְּלוֹם שאתה שומע תפלה כל בשר עדיך (85a) כל בשר יבואו בעת הגאולה כענין יבא כל בשר להשתחוות לפני (ישע' סו כג). וי"ם במלת דומיה שהיא שם ולא תואר ומפרשים שהשתיקה במהלליך היא התהלה כלום שאין הפה יכול לספרם ונמצא המוסיף גורע מצד שמראה עצמו שנתן קץ לשכחות וזהו⁽²⁾ כענין האמור (בתלמוד³) מיימתינהו לכולהי שבחי דמרך וי"ם מענין שתיקה ג"כ אלא שאומרים שהוא תואר לך נעשית התהלה משתתקת⁽⁴⁾ כלום שלא תשיג לספר נפלאותיך. ואמ' (ד) דְּבָרֵי עֲוֹנוֹת גִּבְרוּ מִנִּי אִם זה בלשון יחיד על כלל העם והוא שחזר מיד להזכירם בלשון רבים כאמרו פשעינו אתה תכפרם והענין שבני הגלות אומרים שהעונות גברו ממנו⁽⁵⁾ עד שמעכבים גלותנו אבל בטוהים אנו שאתה תכפר פשעינו ותקרב גאולתנו ואז נגיע אל קבוצ הצלחות בהתקרבנו תחת כנפיך והוא ענין (ה) אֲשֶׁר־יִתְּכַחַר וְתִקְרַב ר"ל אשרי העם אשר תבחר בו ותקרבהו לשכון הציריך ולהשפיעם מטוב ביתך ובקדושת היכלך ומלת קדוש היא תואר ור"ל המקום היותר מקורש שבו והוא הרביר והזכירם מדריגה אחר מדריגה כי החצר הוא המבוא והבית אחר החצר והחיצה לפניו מן הבית ורמז שלא יהא שום פרגוד ננעל בפנינו ואיפשר שרמז בזה לשלשת מיני ההשגות כמו שביארנו בענין הכן בחוץ מלאכתך וגו' במ' משלי (כד כו). ואמ' (ו) נִזְרָאוֹת בְּצַדֵּק תַּעֲנֶנּוּ כְּלוֹם תראנו נוראות חרבה בצדקתך לא לפי הראוי לנו לכד ותעננו אצלי לשון המפקח כמו והארץ תענה את הרגן (הושע ב כד) והכסף יענה את הכל (קהלת י יט) ומלת קצוי מושכת עצמה ואחרת עמה כלומר שאתה מבטח כל קצוי ארץ וכל קצוי ים רחוקים כלום לא סוף דבר שאתה מבטח הקרובים אלא אף מבטח הרחוקים. ואמ' דרך סיפור שבחי האל (ז) מִכֵּין הָרִים בִּכְחוֹ כְּלוֹם שזאת הגאולה תחיה כעין תחיה או כעין בריאה חדשה עד שיהא הענין כעין עיקר (85b) היצירה. ואחר שמפר התחדשות החצלתה לעם הנבחר מפר השפלת האומות ואמ' דרך משל על זה (ח) מִשְׁבִּיחַ שְׁאוֹן

(1) בכי האדם. (2) בכי וי"ם אוחו. (3) ברכות לג ע"ב. (4) בכי משתתק. (5) בכי שבני הגלות ממנו.

ימים ר"ל שמשקט חמיתם והוא שחבר שאון ימים והמון לאומים והוא אמרו
(ט) וייראו יושבי קצוות⁽¹⁾ מאותותיך כלומ' שכלם אפי' הרחוקים שבהם
ימוג לכם לשמע קול אותותיך ונפלאותיך וכמה מלת וייראו עבר במקום עתיד
והרמו על זה פתחות חוא"ו. וענין מוצאי בקר וערב הוא השמש והירח
והכוכבים וענין תרנין משל על רוב ההצלחה ושמחת העולם כענין ישמחו השמים
וחגל הארץ (מוסור צו) והוא ענין השמים החדשים והארץ החדשה (ישע' מו כב).
ולחמשך זמן ההצלחה והשלוה ספר דרך משל ענין המטר ושוכע הארץ ואמ'
(י) פקדת הארץ וגו' והוא עבר במקום עתיד כי רוב הנבואות יבואו בלשון
עבר כאלו בא הענין להוראת קיום הדבר. ומלת ותשוקה יים שהוא יוצא
לשלישי כלומ' פקדת אותה אחר שעשייתה שוקקה ומתאוה למטר מרוב היובש
שהיה לה⁽²⁾ ויש לפרשו מענין תשוקה כמו ותחשוק בה ע"ד תמיד עיני ה' אלתיך
בה (דברים יא יב) ותעשרנה כמו ותעשירנה כענין וידבקו (ש"א יד כב) וידרכו
(ירמ' ט כ) שהוא כמו וידכיקו וידרכו ורבת שם כמו הרבה ופלג א' מורה
על חפצת עומק כמו חדרי אל (מוסור לו ז) ודומיהם ואמ' שאפי' העמוק שבהם
מלא מים מרוב המטר. ואמ' תכין דגנס כלומ' שאחר המטר תזמין להם עתים
נכונות ברוחות נקיות שומרות התבואות משרפון ושאר הלציות. וענין כי כן
תכין אצלי כי אמתי אתה תכין הארץ בתכלית הצלחה והשגחה גמורה ועל
כן תרוה (יא) תלמיה ותרויה גרודיה ר"ל אנשי הארץ שלא יצטרכו לצאת
מארצם לצורך מזונות כלל ורוה ונחת צווי על לשון עתיד כמו תרוה ונחת
ונחת הוא לשון נחת והשקט. וייס נחת לשון הורדה וגרודיה חסר בי"ת כמו תוריד
המטר בגרודיה וקרא גרודים העמקים שבין התלמים. ואמ' ברבי בים תמוגגנה
כלומ' במטר הגדול תמוגג חתיכות הארץ עד שישוכו חתיכות דקות לרוב הלחות
(86a) שבהם ואחר הצמיחה תכרך את צמחה ותביאנה לתכלית (יג) ותעמר
שנת טובתך ר"ל שתקיפה בכל מיני הצלחה⁽³⁾ ומעגליך ר"ל העננים
ירעפון רשן ר"ל שובן וברכה וקרא העננים מעגלי האל להיות רצים והולכים
ברצונו ית' אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת להריק שם ברכה עד בלי די.
(יג) וירעפו נאות מדבר חסר מלת על כלומ' ירעפו ג"כ על נאות מדבר
לצמיח עשבים למקנה. ואמ' דרך משל וגיל גבעות תחגורנה ע"ד וכל עצי
השדה ימחאו כף (ישע' נה יב). (יד) וחכרים ר"ל חכר והמישר ילכשו הצאן
ר"ל שימלאו מן הצאן ויוקפו סחם סכל וכל כמלבוש המקיף את האדם⁽⁴⁾

(1) נ"ב ופעם קצוות ספני שארץ ישראל באמצע ושאר ארצות קצות היוצאים מהמרכז.

(2) נ"ב וייס מן וחשיקו היקבים (יואל ב כד) והוא כפול וכמותו ותשוקקה כלומ' הפיחות
או נחת לה תשוקחה. (3) נ"ב או ענין שתהיה זו השנה בין השנים ככלה המעושרת
בין הבנות. (4) נ"ב או השכולים שמכות זו כזו וצמיעות קול ואויל לבשו כרים

לשון נקיה מלשון חלב כרים וכן תרגום יעלון דכריא (ר"ה ז יא).

והעמקים יעמפו בר שיהיו עומפים מן הדגן ויתרועעו כל בני העולם
אף ישירו. זו היא כוונת המזמור ואיפשר שהכל משל על הצלחת הנפש ודמה
צאת שכלה לפועל בהשגתה מכבוד הכורא מהם איפשר⁽¹⁾ להצמחת התבואה עם
ההכנות הטובות מהמטר ושאר דברים הצריכים ומצד שזה הענין הנזכר הם תכלית
חיי הגוף דמה בהם הענין שהוא הצלחת הנפש וחיים הנצחיים.

מזמור סו

(6) ל מ נ צ ח וכו'. זה המזמור לא הוזכר שם מחברו ונראה שחזר בזמן
יציאת מצרים נבואה על בנין בית המקדש וכתבו דוד בספרו או איפשר שנאמ'
על הגלות וחברו דוד וספר בו הנפלאות הקדומות להוראה שהאל יכול בכל עת
שירצה [להושיע] ואין לחתיאש מנאותו ותשועתו או שגם כן יהיו אותות גדולות
בזמן שהוא והוא ענין קריעת ים כנבואת והחרים ה' את לשון ים מצרים (ישע'
יא טו) והמזמור נמשך יפה לכל אחד מהביאורים. ואמ' (כ) חריעו לה' כל
הארץ כלומר שתשטחו לפניו ותזמרו בפיהם כבוד⁽²⁾ שמו והוא זכירת נפלאותיו
וענין שימו כבוד תהלתו כלום שתפרסמו בו לכל (ג) ומה נורא מעשיך
ר"ל כל אחד ממעשיך כלום דבר נפלא. ברוב עוזך יכחשו לך אויביך
כלום רוב עוזך אשר אתה מראה בנו ימצאו אויביך כזבנים ומכחישים על שחיו
מחזיקים ענין זה בנמנע ועל כרחם (86b) ישתחוו לך [כל הארץ] ר"ל כל בני הארץ
(ד) ויזמרו שם סלה ר"ל באין עוד הפסק ויאמרו זה לזה (ה) לכו וראו
מפעלות ה' שהוא נורא עלילת ר"ל במעשה ובמפעל על כל בני אדם
בהשפיע השגתתו עליהם. והזכיר קריעת ים סוף וירדן ואיך היו אז שמתים בה'
ואם על בני הגלות נאמ' הזכיר זה להיות ג"כ האות הזה בזמן שהוא כרכת' והניף
ידו על הנהר בעים רוחו וכו' והרריך בנעלים וכו' והחרים ה' את לשון ים מצרים
(שם) ואז יחיה (ו) מושל בגבורתו לעולם בלא הפסק כענין והיתה לה'
המלוכה ועיניו בגוים תצפינה ר"ל להענישם על מה שהרעו לישראל
והסוררים⁽³⁾ אל ירומו עוד. וישוב זה לאומות ואם על גלות מצרים ישוב
לפרעה ולכל עבדיו ולכל עם ארצו. (ח) ברכו עמים א' והשמיעו קול
תהלתו כראותכם נפלאותיו כי (ט) שם נפשונו בחיים רמו לתשועת הנפש
ולא נתן למוט רגלנו להאכידנו (י) כי בחנתנו א' ר"ל בצרת הגלות
וכרכת' והכאתי את השלישית באש וצרפתים כצורף את הכסף (זכר' יא ט)
(יא) והכאתנו במצודה ר"ל במאסר הגלות ומועקה משל על אזור הדבוק
במתנים והמהרק אותם וקראה מועקה על שם [עקה]⁽⁴⁾ למתנים מרוב ההדוק כדרך

(1) מהם איפשר, נראה שצ"ל מה שאיפשר. (2) ניב כי בגלות מתבזה כענין
ותמיד כל היום שמי מנואץ (ישע' ניב ח). (3) בכ"י והצוררים. (4) חסר בכ"י.

הנה אנכי מעיק תחתים כאשר תעיק העננה המלאה לה עמיר (עמוס ב יג).
 (יז) וחרכת אנוש לראשנו רומז על שעבוד המלכים באנו באש
 ובמים רומז על צרות משונות זו מזו ותוציאנו מהם לרויה ר"ל להפלת
 הטוב והוא שם וכל המפרשים פירשו שחור תואר ור"ל לארץ ריזה, ואמ'
 (יג) אבוא ביתך בעולות לשון [יחיד]⁽¹⁾ על שם כלל העם ומתנבא על ענין
 בית המקדש ואשלים כך נדרי שנדרתי בגלות (יד) אשר פצו שפתי בעת
 הצרות (טו) ועולות מהם ר"ל כבשים מהם ר"ל שמנים אע"פ לך עם
 קטורת אילים ר"ל הקטרת חלביהם⁽²⁾ ואעשה בקר עם עתודים משל
 לרוב קרבנות. (טז) לכו הוא ענין זרוח ר"ל אחס כל יראי א' באו בזריות ושבעו
 מה שאספר מן הנפלאות אשר עשה לנפשי. (יז) אציו פי קראתי כלום בפי
 (872) קראתי והוא רומז תחת לשוני ר"ל שאני מרומם אותו חמיד ולפעמים
 אמר בלשון על כמו מלתו על לשוני (ש"ב כג ב) לפי שהלשון יעזור בריבוי פעם
 ממעל לה פעם מתחת לה. (יח) און אם ראיתי בלבי ר"ל אם מעלתי
 במחשבתי לעשות איזה מעל לא ישמע ה' להענישני עליו כענין מחשבה רעה אין
 חביה מצרפה למעשה ומה שנאמר למען תפוש ישר' בלכם (יחזק' יד ה) פירושו
 בענין ע"ז וכל הנמשך אחריה בענייני האמונות כלם⁽³⁾. (יט) אכן קול תפלתי
 שמע וחקשיב (כ) וברוך א' אשר לא הסיר תפלתי לרחוקה מלפניו וכן
 לא הסיר חסדו מאתי.

מזמור סו

(6) למנצח וגו'. גם זה המזמור נראה שחובר על קבוץ הגליות. (ז) יאר
 פגיו ר"ל שיש עלינו השנאה פרטית נכרת לכל⁽⁴⁾. ואמ' (ג) דעת בארץ
 דרכך כלום שירעו בכל דרכיך ומשפטך וכן חודע בכל גוים תשועתך אשר
 עשית לנו ואז (ד) יודוך עמים. (ה) וישמחו נראה שפירושו יראו עצמם
 שמחים וכמוהו ואם אשמה כי רב חילי (איוב לא כה) ובאו כדרך עד אשר יאשמו
 ובקשו פני (תושע ה טו) כלום עד אשר [יראו] עצמם אשמים ויתפללו לפניו וכן הנה
 אמ' שיראו עצמם שמחים וירננו כלום וישבתו ובשפטך כל העמים במישור
 ולאומים בארץ תנחם כלום וכן כל האומות אשר תנחה אז בארץ לשפטם
 שם. או מלת לאומים על ישרא' שישמחו בראות נקמתם מן האומות⁽⁵⁾ (ו) ויודוך

- (1) הסר בכ"י. (2) בכ"י הקטורת חילביהם. (3) עיין קירושין מ ע"א
 (4) נ"ב ושאל ג' דברים יחננו ויברכנו ויאר פניו וכענין הברכה המשולשת כחורה.
 (5) נ"ב השמחה תהיה שפוט עמים ולאומים בארץ תנחם שינחם בדרך אמת. ארץ נתנה
 יכולה כענין אמת מארץ תצמח (מזמור פה) והתפלל המשורר על הראות האמת והגלות
 הישועה האמתית כענין וצדקתי להגלות (ישע' נו) ושיפרסמו בעולם ויהיה בא"י גוים ולאומים
 ישר' כי כן נקראו גוים ולאומים לשמוח בשמחת גויך (מ' קו ה) שבחוחו כל האומים (מוי קיז).

עמים כלם על ראותם תכלית יושר משפטיך ואז כשיגיע הזמן (ס) ייראו אותו כל אפסי ארץ.

מזמור סח

(6) לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד. זה המזמור נראה שחיבר על מלחמת גוג ומגוג בהתאם העמים להלחם עם גאולי האל. ויום אותו על יציאת מצרים ומתן תורה והמזמור ימשך יפה לאיזה שתבחר אבל יים אותו על מלחמת סנחריב וכל מחנהו כשבא לירושלם בימי חזקיהו ונבא על ספלתו והמזמור אינו נמשך לרעת זה והעיקר אצלי כפי הראשון. ואמ' (ב) יקום א' (1) ר"ל שתנשא לעין כל ויפוצו אויביו ר"ל יתפזרו הנה והנה וירדפם האל (87b) (ג) כהנדוף עשן מפני רוח והנדוף מקור מבנין נפעל וכן ימסו מפניו כהם דונג מפני אש וצדיקים ישמחו וכו'. ואמ' כאילו מדבר אל העם (ה) שירו לא' וכו' וסולו ר"ל רוממו או שכחו מלשון לא הסלה בכחם אופיר (איוכ כג טז) וערכות כמו שמים עיר רוכב שמים (דברים לג כו) להיותו מניע הגלגל כהניע הדוכב את הבחמה (2) וביית ביה משמשת כלום' שבחוהו בשמו שהוא יה והורו לו שהוא (ו) אבי יתומים וכו' רומז להשגחתו בשפלים עם היותו במעון קדשו גבוה על כל גבוהים. ואמ' (ו) מושיב יחידים ביה אם על קבוץ גלויות פירושו שהעם המפוזר בכל פיאה עד שהיו מעטים וכעין יחידים זה במקום אחד וזה במקום אחד יקבצם ויושיבם ביה ר"ל בארץ אחרת (8) ואם על גלות מצרים פירושו שבמתי מעט ירדו מצרים והיו שם לגוי גדול כעין מושיבי עקרת הבית (לקמן קיג) או איפשר יחידים למעלתם להיות עם סגלה ומוציא אסירים בכושרות פי' שהוא הוציא אותם שהיו אסורים בכושרות ר"ל בשלשלאות של ברזל והכיף (4) במקום קוף כלום' קשרי הכבלים. והסוררים שכנו צתיחה (5) ר"ל במקום ציה ועיף בלי מים משל על דלותם ושפלותם ולענין הגלות עבר במקום עתיר. ואמ' (ח) א' בצאתך וכו' והיציאה לפניחם הוא משל על העזרם ממנו במלחמותיהם כענין ה' ילחם לכם (שמות יד) וההפך ולא תצא בצבאותנו

(1) נ"ב ושעם הקיסה הוראת הנכורה. (2) נ"ב או הוא דבר נכבד כמו בני התערובות (מ"ב יד יד) וענין רכיבה כמו מסלה ירכיבהו על במותי ארץ (דברים לב יג) ויהיה ענינו מושל בערכות וא"ל הסוס ספלה לרוכב. (כ"ד סח) ההוא כאמ' כי תרכב על סוסך ותרגמו ארי יתוב על כורמיה דיקרא וחנה לרוכב כמו ליושב. (3) אחרת חסוה ואולי צ"ל כלם בארץ אחת. (4) בכ"ז והביית ונ"ב כמו ויידיה שלחה בכישור כי הוא מנעל וכן שבעת הכבול (שבת נח ע"א) כי הכף במקום קוף כמו תיכן את רוח (ישע' מ יג) תקן משלים (קחלת יב ט). (6) נ"ב והוא הפוך מושיב יחידים ביה והנה יהיה ביה לפנים בישוב וצתיחה מקום צמחון כמו צחה צמא (ישע' ה יג) והשביע בצחצחות (שם נ"ח יא) יבשת.

(מזמור ס). ולכל הפירושים הזכיר חנה המלחמות שחיו בצאתם ממצרים ולכתם בסדכר והוא ענין ישימון. (ט) וארץ רעשה הפך טבע המשל על כי כל בני הארץ רגזו וחלו מפניהם. ואמ' אף שמים נטפו¹ משל על שהיה ענן וחשך לאויבים כמאמ' דוד על צרות האויבים חשכת מים עבי שחקים (מזם' יח יב) והפך זה ולכל בני ישראל היה אור במושבותם (שמות י כג) וזה סיני הוא לשון שריפה² ר"ל החר בוחר באש ומאיר והנפת³ על נחלתך (י) גשם נדבות והוא משל על עמוד הענן והקדה אשר היתה מרודה ונללאה אתה כוננת והניחות לה מכל צרותיה. (יא) וחיותך הוא משל (88a) על האומה ישבו בה ר"ל בארץ אשר נתת להם והכינות אתה א' במובתך לעניים המרודים. ואמרו (יג) ה' יתן אומר אם על מצרים נאמ' הוא עתיד במקום עבר אבל לקבוצ הגליות הוא כתפלה כלומ' כמו שהראה לנו נפלאותיו בזמן ההוא כן יראה נפלאותיו עלינו יתן אומר⁴ הנכואות המבשרות בחיל גדול על הגאולה וינועו (יג) מלכי צבאות לעזרתנו ונות בית ר"ל כנסת ישראל תחלק שלל האויבים⁵. ואמ' (יד) אם תשכבון בין שפתים כלומ' אם עוד אתם שוככים בין הכירים ר"ל מקום שפל עד שהייתם קודרים מרוב הצרות עתה תגביהו עוף בכנפי יונה ותהיו לבנים כיונה הנחפה בכסף והוא משל על נוצה לבנה ובאה מלת בכסף בסגול עם אתנה שלא כמנהג⁶. ואמ' ואברותיה בירקרק חרוץ והוא שיש שם בכנפי היונה מעט נוצה מזהבת כזהב וחרוץ הוא זהב, והמשוכה שכמיני הזהב הוא הירוק ור"ל בחרוץ ירקרק ובא הפוך כמו כל רבים עמים (מז' פט נא)⁷. וענין (טו) בפרש שדי מלכים פ"י כהעמידו אותם פגרים מתים שטוחים על פני האדמה בה תשלג בצלמון כלומ' באותה החשועה תתלבן כשלג האדמה אשר היתה יושבת בצלמות ר"ל בחושך הצרות⁸. וענין (טז) הר אלהים וחר גבנון ר"ל גבוה ומעלה חדות וגבנונית לרב גובהו ובלעז צימאנו⁹. ואמ' גבנונים לשון רבים על כל אחד מהרי הבשן שחיו שם הרים הרבה והיו בהם מקומות דשנים ושמינים ובעלי מרעה ובא ע"ד זה וקבל היהודים (אסת' ט כג) ר"ל כל אחד מהם וכן וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כח). ואמ' אחיכ (יז) למה תרצדון כלומ' למה

(1) ניב כענין מפניך הרים נוולו (ישעי' סג וסד). (2) נ"ב או ר"ל זה סיני רעש ג"כ. (3) ניב תניף מלשון תרוח כמו נפתי משכבי (משלי ז יו). (4) בכ"י ואמ' ונ"ב ואמ' ה' יתן אומ' צבא רב מן הנשים המבשרות ואומ' מלכי צבאות יגונו מפני ישראל. (5) ניב ונות בית הקהלה הנשארה בירושלם שלא [באה] למלחמה או ר"ל האשה היושבת בנוה כמו הנוה והמעונגה גם היא תחלק שלל. (6) אם יש עולה ויורד בפסוק אין לאתנח כח להפריד מנהגו ולהפוך הפתח והסגול לקמץ עיין מזמור ב וספ הזעוד. (7) בכ"י כל עמים רבים. (8) ניב ושדי מנצח. ובה שב אל ירושלם, תשלג בצלמון או תתלבן כשלג חקרה שהיא כצלמות ובחשך. (9) בליים cima ובל"צ la cime (Bergspitze).

תקדונו¹) מרוב שמחה כלום' למה אתם מחזיקים עצמיכם בהפלגת השבח אין אתם נחשבים לכלום כנגד ההר חסד א' לשבתו ורומם על ירושלם והר הכית והר ציון כי שם החכמה והכבוד והוא ענין אף ה' ישכון שם לנצח. ואמ' להוראת עזר האל באומה למלחמותיה שיבאו לעזרתם (יה) מר כב א' מספר רב ועיד השאלה הזכיר זה שתי רבבות ואלפי שנאים²) ר"ל כמה אלפים מן המלאכים וכל זה דרך משל להיותו ית' (88b) נלחם מלחמותיהם כענין שמה הנחת ה' גבוריך (יזאל ד יא) וכן סוסים ורכב אש סביבות אלישע (מ"ב ו יז) וענין אר' כס ר"ל עממם סיני בקדש ר"ל כמו שירד על הר סיני בקדש. ואצלי בפי' זה רכב א' וכו' שאר ההרים שבתם כחזקם ובתקפם אבל זה ההר שבחו בעבודת האל ובחשגת החכמה עד תכליתה ומצד היות החכמים בשאר המקומות אחד מעיר כאמרו אזכיר רחב וכבל וגו' זה יולד בה (מזמור פז) אבל בכאן יש הרבה מרכב אליהם ר"ל הצדיקים ע"ד זה שאמ"ל האבות הם המרכבה (כ"ר פ' פכ) ואמ' שהם רבים לאין מספר כענין ולציון יאמר איש ואיש יולד בה (שם מ' פז) והזכירם ע"ד השאלה³) כלשון רבותים ואלפים והוא ענין ה' כס וסיני בקדש כלום' שמעמדם תמיד כמעמד הר סיני ע"ד מה שאמ"ל תהי חביבה בעיניך כאלו היום ניתנה⁴). ואמ' (יט) ע"י ל' מרום ואם נאמ' על יציאת מצרים בא עבר במקום עתיד ונבא על הגלות והוא משל על הסתלק שכינתו מאתנו ושכית שבי ר"ל שבהסתלק שכינתו נעובנו ביר האויב ושכה אותנו והנה לקח המתנות שכבר נתן לנו ואמ' באדם על שבכל ישר' ע"ד צאן מרעיתי אדם אתם (יחזק' סוף דר'). ואף סוררים לשכון יה א' כלום' אמרו לשכון במקום ה' שהוא ירושלם ואנו אין לנו רק ההודאה והצדקת דיננו והתפלה אליו לתתנו מחיה בעבודתנו יום יום בעד גזרת הגלות עלינו והוא ענין (כ) ברוך ה' יום יום יעמדם לנו האל ישועתנו ועזרתנו כלום' יעמדם עלינו משא הישועה לחיותנו ביניהם ואמ' יעמדם כי היינו ביניהם אינם רק על יד משא השעבוד אשר ימילדו עלינו יום יום מתנכלים עלינו להעבירנו ובסוף יחיה (כא) לנו האל למושעות ר"ל בכל מיני התשועות והוא תשועת הגוף והמסון מיד האויבים בצאתנו מאתם ותשועת הנפש להמלא הארץ דעה את ה' ולא אד' תוצאות ושערים הרבה להטית האויבים ולכלותם. ואמ' (ככ) אך אליהם וכו' כלום' בעונש גמור ע"ד אני ולא מלאך אני ולא שרף וכו' (89a) כלום' לא מצד הכוכב והמזל אלא הוא בעצמו ככוונת עונש

1) נ"ב והקוף מתחלף בצדי כמו בקלחת בצלחת. ורבונו האוי' פ"י תרצדון ענין עיון וחקירה כי כן אומ' בערבי רצד ועניינו למה אתם מעייני' ומיחלים לכבוד אין הכבוד אלא בהר חסד אל'. 2) נ"ב וי"א כי שנאן מקום או ע' שנוי ור"ל אלפים שונים. 3) בכ"י השלוח. 4) תנחומא הוצאת רש"י וילקוט לפסוק היום הזה בפי' כי תבא. 5) נ"ב י"א כי הם בני אדם לרדוד ושעם למרום אף בצורים הגבוהים לקחת מתנות מהאדם ואף הסוררים יכרתו ברית עמך וישכנו עם מקום השכינה.

גמור יסחך ראש אויביו וקדקד שער העם המתהלך באשמי עיד
 וישלחם ביד פשעם (איוכ ח ד) והקדקד הוא אמצע הראש ונקרא קדקד שער מפני
 שדרך יתחלק השער חציו לצד זה וחציו לצד זה ואז יאמ' להשיב הגולים (נג) מבשן
 ומסצולות ים והוא משל על קצוות כל הארץ ואיהם. ואמרו (נד) למען תסחך
 רגלך בדם היוצא מלשון הכלבים המלקקים את דמי האויבים ומנהו הוא כפל
 לשון כי הוא כמו ממנו ר"ל מן האויב וכבר הזכיר מהאויבים שהתרג יתיה גדול
 כל כך שהדם היוצא מלשון הכלבים המלקקים יהיה כנחר גדול עד שהרגל יצטרך
 שתבקע בו כלשון משנה והיו עולי רגלים בוקעים עד ארכובותיהם⁽¹⁾. ויש לפרש
 מנהו כמו ומנהו בקסץ הנון וחזור לא' ית' כלום' בדם לשון הכלבים המלקקים
 את דם האויבים אשר מנהו הא' ית' להם למזונותיהם וכן י"ם תסחך הפוך כמו
 תחמץ מלשון חמוץ בנדים (ישע' סג א) כלום' שתתאדם רגלך בדם וגו'. ואמ'
 (כה) ראו הליכות יך ולענין הגלות ג"כ עבר במקום עתיד כלום' אז בראותם
 מגפת האויבים הכירו שמהשגחתך היה וזהו ענין ראו הליכות יך כלום' שיהיה ענין
 מפורסם לחיותו בא כאתך כאלו נראו ההליכות עין בעין ואמ' על לשון העם
 הליכות אלי מלכי בקודש. ואמ' (כו) קדמו שרים כלום' שהסכימו כלם
 להודות ולשבח לפניך ואמ' שתחלה באו השרים ר"ל המשוורים בפה ואחריהם
 הנוגנים בתוך עלמות תופפות ר"ל מתופפות ויאמרו זה לזה (כו) במקהלות
 ברכו א' וממקור ישר' פירושו כל היוצא ממקור ישר' כדרך כל זרע יעקב
 כברוהו (מזמור כב כד). כי (כח) שם שבט בני מן שהיה צעיר השבטים רודה
 ומושל בהם ובאה במלך רודם קטן קטן במקום קטן גדול דרך זרות וכמוהו המעלם
 מים (ישע' מג יא). ואחר שהזכיר צעיר השבטים הזכיר החשוב שבכולם והוא אמרו
 שרי יהודה רגמם ר"ל שהם ירגמו אותם ויכלו אותם⁽²⁾. ואח"כ הזכיר
 (89b) גלות עשרת השבטים ופירם מהם שרי זבולון ונפתלי כי מהם נשארו
 בין שבט יהודה וכניסן עד גלות צדקיהו. ואח"כ חזר לתפלתו ואמ' (כט) צוה
 אלהיך עזך. ועוזה אל הים צווי והערה כלום' התגבר בנקמה זו אשר פעלת
 לנו ובאה מלך עוזה בואיו עם דגש שלא כמנהג. ואמ' (ל) מהיכליך על
 ירושלים ותוא כמו בהיכליך עיד ח' מסיני בא (דברים לג) שהוא כמו בסיני.
 ואמ' שיובילו שם האומות שי ר"ל תשורה ומנחה. ואמ' (לב) גער חית קנה וחית
 פירושו עדת וקנה הוא כענין רומח ולהערה על חולשתם קרא רומח בשם קנה⁽³⁾
 וגער הוא לשון השחתה ע"ד גערת גוים אכדת רשע (לעיל ט ו). כלום' השחתה עדת

(1) כל זה מפירשיו ומה שמביא בשם י"ם הוא פי' רד"ק.

(2) ג"כ רגמתם כמו שרים וככה רגם מלך (זכריה ז ב) וי"א רגמתם כמו קבוצם
 וחרגמו שהיו משמשין לרוד בכגדי ארגמן (גם רד"ק פי' רגמתם קבוצם).

(3) ג"כ נקרא בערבית רומח קנאה וקוראים למשפחה חי. (חי)

הנלחמים בחרב ובחנית והם בעיניהם קדש אבירים חבאים עם עגלי עמים
 ר"ל חזקי האומות ע"ד מכבדני פרים רבים אבירי כשן כחרוני (לעיל כה יג) וגער
 בהם עד שיבא כל אחד מהם נכנע ומתדפס⁽¹⁾ ברצי כסף ר"ל משתטח ומתחנן
 בחתיכות כסף שיביא לפניך שי למורא ואז יודע שבחך הגדול. בזר עמים ר"ל
 העמים שהיו חפצים במלחמות זרצי הוא לשון חתיכות מענין רצון. (לכ) וחשמינים
 משל על סגנים ונכבדים והוא לשון בני חשמונאי ואמ' שיכואו סגנים מסצרים
 לחוביל שי למורא וכוש תריץ ידיו לא' כלום' שחכל יבוא⁽²⁾ מפה ומפה
 להשתחוות לתתפלל לא' ובאה מלח תריץ בלשון נקבה וידיו לשון זכר כי פעמים
 ידבר על הארץ ופעם ידבר על העם. והעיר לב כל (לג) מסלכות הארץ שישירו
 לה' ויזמרו (לד) לרוכב בשמי שמי קדם כלום' שמי השמים והוא נאמ' על
 גלגל המקיף ואמרו שמי קדם ר"ל מיום הבראש מה שאין כן בנבראי הארץ שאין
 אישיותם עומדים⁽³⁾ כי הוא יתן בקולו על אויביו קול עוזו וגבורה לכלותם אם לא
 ישוכו אליהו. ולכן (לה) תנו עוז לא' ר"ל שתיחסו⁽⁴⁾ לו לברו הממשלה ואמרו
 על ישראל גאותו כלום' שתתחברו על ישראל' ונאספתם⁽⁵⁾ עליהם ליהם עמכם
 הממשלה לו לברו ותשבחו⁽⁶⁾ גאותו ועוזו על השחקים עד שתתדלו⁽⁷⁾ מתה (908) שום
 ממשלה לכוך או למל או למלאך כלל רק לו לברו ית' ואמ' (לו) נורא אלהים
 ממקדשיך ר"ל ממה שיביאו במקדשך ובא מקדשיך לשון רבים⁽⁸⁾ כי רמז על
 מצבות החכמים ומעמדותיהם. ואמ' אל ישראל הוא נותן עוז ותעצומות לעם
 בהשגחתו ית' עליהם.

מזמור סט

(ה) למנצח על שושנים לדוד. כבר ביארנו ענין שושנים במזמור ס"ה
 שחוא כלי ניגון והמזמור נאמ' על צרת הגלות ולכן יש שפירשו על שושנים רמז
 לשושנים שבין החוחים ונוקבים אותם תמיד וזה תחילת לתתפלל על צרות הגלות
 להושיענו מהם ודבר בלשון יחיד על לשון העם או כל אחד ואחד. וי"ם שדוד אמרו
 על עצמו לרוב צרותיו והמזמור נמשך לאיזה שתמצא אלא שסופו מוכיח לפי
 הראשון. ואמ' (כ) הושיעני א' כי באו מים עד נפש ר"ל עד שהגעתי

(1) בכ"י ומתפרס. (2) בכ"י ועת. (3) ניב [שמי קדם] ר"ל הקדמונים
 כמו אלהי קדם (דברים לג כו) וענינו אלוה קדמון ואמר זה בערבות בלבר וארסתו אמ'
 כי השמים הראשונים קדמונים ומצאנו כתוב כסאך לדור ודור (איכה ה יט) נכון כסאך מאז
 (מזמ' צג) והוא ערבות ולפי האמונה שהיא האמת הכל מתודש. ויש להסתכל בזה המזמור
 כי יש בו סודות זכר בו אלהים וה' שם מיוחד ואל ואדני וצבאות ושדי והנה הם שבעה וכל
 שם ייחס לו פועל מתפעלים וצריך להסתכל הפיכ במלותיו. (4) בכ"י שתיחס וצ"ל שתיחוס
 או שתיחסו. (5) בכ"י ואספתם וצ"ל ונאספתם כמו במזמור מז. (6) בכ"י ושתיב
 שגאורו. (7) בכ"י שתבדלו. (8) ניב לפי שהמקדש היה אולם וחיכל ודביר.

ליציאת נפשי¹ ודמה חכיפת הצרות לשטף מים כי כן מנחג הלשון תמיד כאמרו אזי
 חמים שטפוננו אזי עבר על נפשנו המים הזדונים (מז' קכד) ועל זה המשל בעצמו
 אמ' (ג) מבקתי כיון מצולה ורמו על כפל צרות כי המצולה היא פלג מים
 עמוק שדרכו של אדם למכוע ויון הוא מיט רך שדרכו למכוע גיכ בו ואמ' שטובע
 במצולה שיש בו מיט ויון משל על כפל הצרות ואין מעמד ר"ל שאין אחוז
 מאיבריו יכול לעמוד ומעמד פעול מבנין הפעיל וכן אמר על רוב הצרות כזה המשל
 בעצמו באתי במעמקי מים ושבלת שטפתני ושבלת ר"ל שטף. ומצד שטנחג
 המוכע לעוק לביא שיבואו לעזרה אמ' (ד) שיגע בקראו עד שנחר גרונו
 ושכלו עניו מרוב חבירו למעלה נושא עניו למרום ומיחל לאלהיו וזה רמו לאורך
 הגלות וכן אמ' (ה) שרבו משקרות ראשו שנאזי השונאים אותו לחנם², ושעצמו
 בכח גדול מצמתיו ואויביו לשקר וכמה מלת שקר כולה סגול באחנה שלא כמנחג.
 ואמ' אשר לא נולדתי אז אשיב כלום' שישימו עלי עלילות דברים בגלות
 להתגדל³ עלי בשקר. ואתה ה' (ו) ידעת לאולתי⁴ ואשמותי מסך לא
 נכחדו ותנה ידעת שבחנם ואשימוני. ואמ' (ז) אל יבושו כי קויד כלום'
 (99b) שאם לא תתן קץ לזה הגלות עד שיכירו הכל שלא נכזבה תוחלתנו כל
 המיחלים מכזיבים תוחלתם במיכתנו והוא ענין אל יכלמו כי מבקשיך. ואמ'
 א' צבאות ראוי להיות כמסיכות ובא כמוהו אמרים אמת (משלי כב כא): (ח) כי
 עליך נשאתי חרפה על שלא רציתי לצאת מכלל תורתך להתחבר עמם
 וכלמסתם כסתה פני על זה. ומתוך שכני עשו ובני קמורה שרוב הגליות בתוכם הם
 מזרע אברתם ומזרע יצחק⁵ אמ' שיתנהגו עמנו כאלו הייתי להם נכרי וזה.
 (ט) ומזור פעול מבנין הפעיל מלשון זרות. ואמ' (י) קנאת ביתך אכלתני
 ר"ל היותי מקנא על ראיתי אותו בידם וחרפות חורפיך נפלדו עלי כלום'
 שמאחר שאני מחויב בתורתך ובאמונה האמתית והם מחרפים אותי תמיד הרי
 נמצאו גיכ מחרפים אותך. (יא) ואבכה בצום נפשי ימים שהוא חסד על ר"ל
 שבכיתי בצום על נפשי הנדכאת ביניהם וימים אותו חסד ואיז כלום' ואבכה ובצום
 נפשי ר"ל שבכיתי וצמתני. ולי נראה שהנפש פעולה כמו ולבכותה כלום' בכיתי
 נפשי כאלו סתה לגמרי ותהי נפשי לחרפות לי כי יאמרו לי תמיד שתכרת
 ותאבד. (יב) ואתנה לבושי שק מרוב תדאגה ואהי להם למשל ר"ל לעג
 וקלם. (יג) וישיחו בי כשישבו בשקריהם וכן כשישכרו אני מנגיגתם כלומר
 שישחקו ויתלוצצו בי (יד) ואני אין לי רק תפילתי תמיד לך ה' עת רצון
 ר"ל בכל עתות התפלה או פירושו תפילתי שתקריב עת רצון לגאלי מידם אנא

(1) וימים עד נפש עד מקום הנשימה שהוא האף כי בחגוע המים לאותו מקום
 ימות המוכע. (2) גיכ החושבים להכריחני או ענינו כתרוננו מקניטו כמו מכעיסו.
 (3) בכי להתגדל. (4) גיכ כמו פשע וקרא הפשע אולת כי היא סבת הפשע כאמרו
 אילים מדרך פשעם (מד קז). (5) בכי יעקב.

ברוב הסדך ענני באמת יש עך כלום' בהכמחות הנבאות⁽¹⁾ על הישועה שאני מחזיקם כדבר אמתי לא יכזב. (ט) והצילני ממיט הצרות שלא אטבע בהם⁽²⁾ ואנצלה משונאי וכו' (טו) ואל תשטפני וכו' ואל תאמר⁽³⁾ עלי באר פיה כלום' שהבאר לא תסגור פיה עלי כשאני בתוכו עד שלא אוכל לצאת (יו) וענני כי טוב הסדך (יח) ואל תסתור וכו' (יט) וקרבה אל נפשי לנאלה ואל תעמוד ברחוק לעת צרתי ולמען אויבי האומרים ידנו רמה פדני כי (כ) אתה ידעת חרפתי וכל צורתי נגדך הם שלא יוכלו להעלים ממך ואני חרפתם (כב) שברה לבי ואנושה ר"ל ואאנושה והוא (91a) עומד כאלו אמ' ואאנוש ר"ל שחיתוה מבתי אנושה ר"ל חזקת הכאב ומלת ואנושה כענין ואכאב. ואקוה למי שירחם עלי לבא לנוד לי ולנחמני ולא מצאתי אבל בהפך והוא שנתנו (כג) בברותי⁽⁴⁾ ראש ר"ל שיכפלו ויחזקו צרותי (כד) כן יהי שולחנם לפנים לפח וכשיקו לשלומים יהיה להם למוקש. (כה) ותחשכנה עיניהם מראות מה שיקו עלי ומתניהם תמיד המער ר"ל חשמיטם עד שיפלו הסשל שיפלו ממועצותיהם והמעד צווי מבנין הפעיל בפלם כפך מעלי החק (איוכ יג כא). (כז) שפוך עליהם וכו' (כו) ותהי מירתם וכו' כי עשו את הרעה הגדולה חזאת שרדפו אחר העם אשר (כו) ה כית ותיה להם לרחם ולעזור כענין אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכריה א טו) ואל סכאוב חלליך יספרו כלומר חמיד מספרים במועצותיהם להכאיב ולצער חלליך ר"ל הגולים בתוכם מענין⁽⁵⁾ (כח) תנה עון על עונם ר"ל שחתן עונש על עונם מענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה (ברא' טו טז) או שמא פירושו שאחר שאחזו מעשה אבותיהם בידיהם חוסף עון אבותם על עונם וענשו בכל ואל יבואו בצדקתך כלום' בחטלתך ר"ל שלא תחמול עליהם (כט) ויטחו מספר חיים לעולם הבא. (ל) ואני יאני עני וכואב ישועתך ה' חשבבני משפלותי (לב) ואהללה שמך בשירותינו ובתפלתנו לפניך. (לג) משור פר ר"ל שור או פר והשור גדול מן הפר ואמ' על הפר מקרין ספרים ר"ל בעל קרנים ובעל פרסות חזקות כי קודם שיגדלו קרניו פרסותיו אינם חזקות מפני שהם רכות עדיין⁽⁶⁾. (לד) וראו עננים עבר במקום עתיד כלום' יראו עננים ישועתנו וישמחו וכן אחס דורשי א' תראה

- (1) בכי הבאות. (2) נ"ב ותמיט ומעמקי מים ושבולת והמצולה רמו לחומר וכוותותיו שהם סכות אבדן נפש האדם ושאל שלא ימנע ממנו השפעה אלהי וע"כ אמ' אחיב קרבה אל נפשי גאלת. (3) נ"ב אל תסגור כמו אמר יר ימינו (שופטים ג טו) כאלו הית, ימינו סגורה לא יוכל להניעה. (4) נ"ב כמו במאכל. כמו חביואי חבריה (ש"ב יג ו). (5) נ"ב או חלליך יספרו כי ספורם במה שיקרה להם מהחללים וחלליך העננים שלבם נדכה ונשבר כאמרו לבי חלל בקרבי (מו קט כב) ויתכן כי ס"א יספרו במקום ב"ה כמו נשפת ברוחך נשבת בור פור וענינו כי הם יקו אל מכאובי בעננים כענין לי קו רשעים (מו קיט). (6) נ"ב או מים משור ישרת בעבור אחר משור ומפר (ע' פ"י ראביע).

וַיְהִי לְבַבְכֶּם וּדְרֶךְ הַנְּכוֹמֹת לְדַבֵּר פֶּעַם לְנִסְתָּר וּפֶעַם לְנִמְצָא כִּי יִבְשׁוּ
מַאֲלִים אֲשֶׁר חִמְדַּתֶּם (ישע' א כט). (לד) כִּי שׁוֹמֵעַ אֶל אֲבִיוֹנִים וְכוּ' וּקְרָא
אִמְרֵי כִּי הֵכֵל מִצַּד מִשְׁפָּטֵי הַיִּשְׂרָאִים. (לה) יִהְיֶה לְדָוִד שְׂמִים וְאֶרֶץ וְגו' ר"ל
שֶׁחֲגִלָּה חֲשִׁמְחָה בְּכָל הָעוֹלָם דֶּרֶךְ כָּלָּה (לו) כִּי א' יוֹשִׁיעַ צִיּוֹן וַיִּבְנֶה עָרֵי
יְהוּדָה וּקְרָא כָּל הַגְּלוּת בְּשֵׁם יְהוּדָה לְהִיּוֹת אִזּוּ בְּכָל־ס כַּמְסַלֶּת מַלְכוּת (919) בֵּית
דָּוִד שֶׁהוּא מִשְׁבֵּט יְהוּדָה וַיִּשְׁבּוּ שֵׁם אוֹתָם הָאִמְרִים שֶׁהִזְכִּיר וְשֶׁהֵם זֶרַע עֲבָדָיו.

מזמור ע

(ה) לְמִנְצָח לְדָוִד לַהֲזָכִיר ר"ל לְעוֹרֵר הַלְּבָבוֹת כִּמוֹ שֶׁחֲתָבָר וְכוּנֶנָּה
הַמְּזֻמָּר יִרְאֶה שֶׁאִמְרוּ דָּוִד בַּעַת צְרוּתוֹ אִם בְּכִרְחוֹ מִפְּנֵי שְׂאוֹל אִם בְּכִרְחוֹ מִפְּנֵי
אֲבִשְׁלוֹם בְּנוֹ וַיִּיָּמָ אֹתוֹ עַל צִרְתֵּי הַגְּלוּת גִּבֹּר כִּשְׁלֹפְנֵי וְהִרְאִישׁוֹן נִרְאֶה יוֹתֵר וְאִמְרוּ
(ז) א' לְהַצִּילֵנִי כְּלוֹם' טַהֵר לְהַצִּילֵנִי כִּי מֵלֶת חוֹשָׁה הָאֲחֵרֹנָה חוֹזֶרֶת עַל הֵכֵל
כְּלוֹם' חוֹשָׁה לְהַצִּילֵנִי וְחוֹשָׁה לְעוֹרֵתִי וְאִמְרוּ' (ח) יִבְשׁוּ וַיִּחַפְּרוּ כְּלוֹם' יִבְשׁוּ
וַיִּחַפְּרוּ כְּלוֹם' יִבְשׁוּ מִסִּכְרָם בְּהִיּוֹת תּוֹחֲלָתָם נִכְזָּבָה וְהוּא עֲנִין יִסְגֹּגוּ אַחֲרֵי
כְּלוֹם' שִׁיפְלוּ מִמִּטְעַצוֹתֵיהֶם. וְעֵינָיו (ד) יִשׁוּבוּ עַל עֶקֶב בִּשְׁתֵּם וְכוּ' פ"י יִשׁוּבוּ אַחֲרֵי
בַּחֲמוֹל בִּשְׁתֵּם ר"ל מִהַ שְׁבִיּוֹשֵׁנִי וְצִעְרוֹנִי. הָאוֹמְרִים עַל צִרְתֵּי הָאֵל ר"ל שֶׁמֶחָה
וְגִיד וַיִּשְׁמְחוּ בָךְ כִּי מִבְּקִשֶׁיךָ וְגו'.

מזמור עא

אֵין כּוֹ פְּתִיחָה בְּמֵלֶת מְזֻמָּר אוֹ בְּמֵלֶת לְמִנְצָח וְנִרְאֶה שֶׁאִמְרוּ חֲכָם לְמְזֻמָּר
שְׁלֹפְנֵי וּמִסָּךְ עֲלָיו וְכוּנֶנָּה הַמְּזֻמָּר יִיָּמָ שֶׁאִמְרוּ דָּוִד עַל עֲצָמוֹ בְּצִרְתוֹ אִם עַל
שְׂאוֹל וּקְרָאוּ רֶשַׁע מַעֲוֵל וְחוֹמֵץ אִם עַל אֲבִשְׁלוֹם וּקְרָא כֵּן אֲבִשְׁלוֹם אוֹ עַל אֲחִיתוֹפֶל
וְעִיקָר הַדְּבָרִים יִרְאֶה שֶׁנֶּאֱמַר עַל צִרְתֵּי הַגְּלוּת וְאִמְרוּ' (ה) בָּךְ ה' חֲסִיתִי וְהוּא עֶבֶר
בְּמָקוֹם עֵתִיד כְּלוֹם' בָּךְ אַחֲסֶה וְאֶעֱיֵף שְׂאֵרְךָ עַלִּי הַגְּלוּת וְאֵל אֲבוֹשָׁה לְעוֹלָם. וּמֵלֶת
לְעוֹלָם יִרְאֶה לִּי שְׂחִיָּא חוֹזֶרֶת לְמַעַל מִמֶּנָּה ר"ל בָּךְ ה' אַחֲסֶה לְעוֹלָם וְלֹא אֲבוֹשָׁה.
(ז) וּבְצִדְקַתְךָ ר"ל כְּמוֹכַח חֲסִיד וְרַחֲמִיךָ תִּצְלִילֵנִי (1) וְאִנִּי לְהַטּוֹת אֵלַי אֲזַנְךָ וְכוּ'.
(ג) הִיָּה לִּי לְצִוּר מַעֲוֹן (2) וְהוּא מִשַּׁל שְׂאֵרִים נִיֶּצֶל בִּהַ מִפְּנֵי הָאוֹיְבוֹים לְבֹא
תִּסְיֵד שֵׁם מִפְּנֵי הַצְּרוּת. צוֹיֵת כִּמוֹ וְצוֹה לְהוֹשִׁיעֵנִי כִּמוֹ כִּי מִלֹּאכִיו יִצוֹה לָךְ
(מז' צא) וּפִירֵשׁ הַמִּשְׁלַל בְּאִמְרוֹ כִּי מִלֵּעִי וּמִצִּדְרֵי אֶתֶת. (ד) וּפִלְטֵנִי מִיַּד
רֶשַׁע ר"ל עַל כֹּל אַחַת (3) מִן הָאוֹמוֹת הָאוֹסְרוֹת תִּסְיֵד לְכַלּוֹתֵנּוּ. (ה) כִּי אֶתֶת
תִּקּוֹתִי וְכוּ' וּמִנְעוֹרֵי רֹמֹם עַל תַּחֲלַת הַגְּלוּת. (922) (ו) עֲלִיךָ נִסְמַכְתִּי
מִבֶּטֶן מִשַּׁל שֶׁכֵּל יָמֵי צְרוּתִי מִנִּי קֶדֶם בְּטַחְתִּי בָךְ וְהַמְשִׁיךְ הַמִּשַּׁל בְּאִמְרוֹ מִסְּעִי

(1) גִּבֹּר לְפִי הָאִמֶּת הַצֹּדֵקָה הִיא מִצְלָה כְּאִמְרוֹ וְצֹדֵקָה תִּצְלִיל מִמּוֹת. (2) בְּכִי

מַעֲוֹן. (3) בְּכִי אַחֵר.

אמי אתה גוֹזֵי רִי מַעֲתִיקִי מִשֶּׁם וּבִמְקוֹם אַחֵר⁽¹⁾ נִאֲמִי גוֹחִי רִי מִמְשִׁיכִי וּשְׁנִיחֵם עֵנִין הוֹצֵאתָ וְהַעֲתַקְתָּ מִחֶשֶׁךְ לְאוֹר וְהוּא עֵנִין בְּךָ תִּהְיֶה⁽²⁾ תְּמִיד רִי מִתְחַלֵּת הַצֵּרֶת. וְאָמְרוּ (ו) כְּמוֹת הַיָּיִת לְרַבִּים עֵנִינוּ שְׁחִיתִי לָהֶם לְמִשְׁלָם⁽³⁾ וְאַתָּה מַחֲסִי וּמְכַמֵּחַ עוֹז וְהוּא חֹסֵר רִי מַחֲסִי מִחֶסֶד עוֹז. וְלִכֵּן אֲנִי מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ לְחַוְשִׁיעֵנִי וְאֵין יִמְלֹא פִי תִּהְיֶה רִי לְשִׁבְחָךְ אוֹתָךְ שִׁבְחָךְ רַב. וְאִם⁽⁴⁾ אֵל תִּשְׁלִיכֵנִי לַעֲתֵי זִקְנָה רִי לַעֲתֵי חֲתִישׁוֹת הַצֵּרוֹת וְאִרְיֹתָם עַד שְׁחִלֵּשׁ לָהֶם הַמִּכְבֵּעַ מִלְּמַבְלֵם וְהוּא עֵנִין כְּכֹלֹת כָּחִי. (ו) וְאָמְרוּ אוֹיְבֵי לִי כִמוֹ עָלֵי עֵד וְאָמְרוּ פֶּרַעַת לְבִנֵי יִשְׂרָאֵל (שְׁמוֹת יר' יג) וְשׁוֹמְרֵי נַפְשֵׁי רִי מִמְּקוֹיִם תְּמִיד בְּמִיתָתָהּ וּבְכַלּוּתָהּ⁽⁵⁾ הֵם אוֹמְרִים עָלֵי (י) אֵין עֹזְבוֹ רַדְפוֹהוּ וְתִפְשׁוּהוּ כִי אֵין מִצִּיל וְנֹאֵל אֵת דְּמוֹ כְּלֹמִ' שֶׁאֵין יִתְרָאוּ מִשׁוֹם עוֹשֶׁה וְאִתָּה שֶׁכֵּן (יב) אֵין אֵל תִּרְחַק מִמֶּנִּי וַיְבוֹשׁוּ מִסִּכְרָם (יג) וַיִּכְלֹ שׁוֹמְרֵי נַפְשֵׁי וַיִּחַטְטּוּ בַּחֲרָפָה וּבְכִלְטָה (יד) וְאֲנִי עִם כָּל צָרוֹתֵי תְּמִיד אֵין חֹסֵף וְעִם הוֹסִיף מִכְּאוֹבֵי אוֹסִיף בְּחִלְתֶּךָ⁽⁵⁾ (טו) וְפִי יִסְפֵּר צִדְקַתְךָ תְּמִיד אֵין עֵפֶשׁ שֶׁאֵין אֵדַע לָהֶם סְפִירוֹת וְכִי בִמְקוֹם אֵין עֵפֶשׁ וּסְפִירוֹת שֶׁם מִסְפָּר עַל מִשְׁקַל בְּשׁוֹרוֹת. וְאָמְרוּ (טז) אֲבֹא בְּגִבּוֹרוֹת רִי שֶׁאֵין כְּשִׁילְחָם עָלֵי אוֹיְבֵי בְּמִלְחָמַת הַנּוֹעֲדִים עָלֵי עִם גּוֹג וּמִגּוֹג וְלֹא אֲבֹא עֲלֵיהֶם בְּחִקּוֹת נִצְחוֹן חֶרֶב וְחִנִּית אֲבָל אֲבֹא בְּנִבּוֹרוֹת ה' וְלֹא אֲזַכִּיר שִׁבְחָךְ עֲצָמֵי בְּנִיצוֹחַ רַק צִדְקַתְךָ לְכַדְךָ⁽⁶⁾. וְאִם⁽⁷⁾ אֵין לְמִדַּתִּי מִנְּעוּרֵי רִי שְׁמִי קִדְּם הוֹרִיתִנִי וְהִרְאִיתִנִי נִפְלְאוֹתֶיךָ וְנִסִּיךָ תְּמִיד⁽⁷⁾ וְעַד הֵנָּה כְּלֹמִ' מֵאֵז וְעַד הֵנָּה אֲגִיד נִפְלְאוֹתֶיךָ וְגַם מִכָּאֵן וְלִחְבֹּא וְהוּא עֵנִין (יח) עַד זִקְנָה וְשִׁיבָה אֵין תִּעֲזֹבֵנִי עַד שִׁיגִיעַ הָעֵת שֶׁאֲגִיד זְרוּעֶךָ וְנִסִּיךָ הַגְּדוֹל לְדוֹר וָדוֹר לְכָל הַבָּא מִיִּתֵּר הָעָמִים נִפְלְאוֹתֶיךָ⁽⁸⁾. וְכֵן הֵנָּה לְשׁוֹן עַד כְּעֵנִין כִּי לֹא אֶעֱזֹבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עֲשִׂיתִי וְכו' שֶׁאֵין הַכוֹנֶה לְעֹזְבוֹ אֲחִיכָּא אֲבָל עַד אֲשֶׁר אִם עֲשִׂיתִי וְאֵין יִהְיֶה לְךָ הָעֵנִין (92b) בְּתַכְלִית הַשְּׁלִימוֹת (יט) וְצִדְקַתְךָ כְּלֹמִ' וְכֵן אֲגִיד צִדְקַתְךָ אֵין וְאוֹדִיעַ⁽⁹⁾ שֶׁהֵיא עַד מְרוֹם כְּלֹמִ' גְּדוֹל עַד תְּכִלִּית כְּעֵנִין גְּדוֹל מִעַל שְׁמֵי הַסִּדֵּךְ (ס' קח ה). (כ) אֲשֶׁר הִרְאִיתִנִי צָרוֹת רַבּוֹת וְרַעוֹת לָרֶב הַמְרִידִים עַד שֶׁנִּתְיָאֵשׁ כָּל אָדָם מִמֶּנִּי וְאַתָּה אַחֵר הִיאֹשׁ תִּשׁוּב תַּחֲיוֹנִי⁽¹⁰⁾ וְסִתְּחֻמוֹת הָאָרֶץ רִי תְּכִלִּית

(1) מוֹסוֹר. כְּכִי וְנִיב גוֹחִי מִעֵנִין כִּי יִגִּיחַ (אֵינוֹ מִכָּאֵן). (2) כְּכִי תִפְלִיחַ. (3) נִיב כִּי רַבִּים יוֹסְרוּ בְּרָאוֹתָם כִּי הָעֵנִשְׁתִּי עַל הָעוֹן אוֹ עֵנִינוּ שִׁיתְמַחוּ מִסּוּרֵי וְצִרוֹתֵינוּ כְּמוֹ שִׁיתְמַח הָאָדָם מִתֵּר בְּרָאוֹת שֶׁהוּא מוֹפֵת אוֹ הוּא לְשׁוֹן רִאִיָּה כְּמוֹ הִיחַ יִחְזָקָל לָבֵם לְמוֹפֵת (יחזק' כד) וְרִי שֶׁמִּכְּמוֹ עָלֶיךָ כְּמוֹ שֶׁנִּמְכַּחֵת אֲנִי. (4) נִיב כְּמוֹ אִם הִמָּאֵתִי וְשִׁתְרַתִּי (אֵינוֹ יִד). (5) נִיב אוֹ רִי וְהוֹסֵפְתִי עַל כָּל תִּהְיֶה תִּהְלֹתֶיךָ כְּעֵנִין עַל כָּל בְּרִכָּה וְתִהְלֶה (נִחְמִית ט ה). (6) נִיב אוֹ רִי אֲבָל לְשִׁיחַ בְּגִבּוֹרוֹת ה' וְלֹא בְּגִבּוֹרוֹת הַגִּבּוֹרִים וְעִיכָּא אֲזַכִּיר תִּהְלֶיךָ. (7) נִיב אוֹ הוּא כְּמוֹ הַרְגָּלִיתִי כְּמוֹ שֶׁרָא לְמוֹד מִדְּבָר (יִרְמ' ב כד) אוֹ לְמִדַּתִּי דַּעַת. (8) נִיב אוֹ רִי לְדוֹר הַבָּא לְכָל אֲשֶׁר יִבֹּא עֵנִינוּ שֶׁנּוֹלַד כְּמוֹ וְדוֹר כֹּא (קִהֲלֵת א). (9) כְּכִי וְהוֹדִיעַ. (10) נִיב כִּי יִמִּי הַצֵּרוֹת הֵם כְּמוֹת כְּאִסּוֹר בְּמַחֲשָׁכִים הוֹשִׁיכֵנִי כְּמִתִּי עוֹלָם (אֵינוֹ ג), וְדַמָּה הַצֵּרוֹת כְּאִלוֹ הִיחַ בְּחִתּוֹמוֹת.

הצרות תעלני. (כא) ותרב הוא מכנין הפעיל כלום' תרבה גדולתי ותסוב ר"ל שתסוב אלי ע"ד סוב דמה לך דודי (שה"ש כז) ותנחמני. (כב) וגם אני אודך במיטב השיר בכלי נבל ואומר לך בכנור דרך הפלגת הערה מכוונת (כג) ותרננה שפתי בזמרת הפה עם זמיר הכנור וכן תרנן נפשי אשר פדית כלום' שתחלתי תצא מסעמקי הלב ובכוונה יתירה (כד) ולשוני כל היום תהגה צדקתך כי בושו וחפרו מסבתם מבקשי רעתי.

מזמור עב

לשלמה וכו'. זה המזמור עיקר הענין בו שנאמ' בסוף ימיו כשרצה להמליך את שלמה ותתפלל לאל על הצלחת מלכותו והוא ענין כלו תפלות דוד בן ישי כי בעת חולי המות אמרו והיה ראוי להיות מאוחר שבמזמורים אלא שהמזמורים לא נכתבו על סדר המעשים או שלא רצו להשלים חספר אלא בחלק המזמורים שכלם שבח לאל וספור נפלאותיו וי"ם אותו על מלך המשיח ותתיחס לשלמה על רמז שלימות ומי"ם עיקר הדברים שעל שלמה נאמר. ואמ' (ה) לשלמה כלום' על שלמה שאני ממליכו אחרי [אני] מתפלל לפניך וקראו מלך על שהיה ברעתו להמליכו ובן מלך על שהיה הוא חי עדין. ואמ' משפטיך למלך תן כלום' שתתן לו שכל ובינה עד שיהיו משפטי ביושר עד שידמו משפטי לשפטיך (כ) וידין עםך בצדק ר"ל ביושר ע"ד צדק צדק תרדוף (דברי' מז כ) וכן ענייך במשפט כלום' שלא יהדר דל בריכו. ובימיו (ג) ישאו הרים שלום לעם⁽¹⁾ ר"ל שיהיה שבע בעולם וברכה מצויה בכני אדם עד שאפי' ההרים והגבעות ישמחו ויתלדו⁽²⁾ (932) מהם רוב תבואות וזה שלום העם וצדקתם. (ד) ישפוט עניי עם ר"ל שיקח משפטם מעושקיהם ע"ד שופטני א' וריבה ריבי (סו' מג) וידכא העושקים ואמ' כנגד האל (ה) ייראוך עם שמש כלום' שתחיה הארץ מלאה דעה ויראת האל ואמ' עם שמש כענין כיכי השמים על הארץ (דברים יא כא) והענין שלא תפסק מלכותו מזרעו והוא כענין לא יסור שבט מיהודה (ברא' מט) והענין שאפי' תתקבץ לפעמים מצד החטאים מ"ם כל שתשוב המלוכה אליו תשוב. ולפני ירח ג"כ פירושו בעוד שהירח קיים כענין בפני הכיית⁽³⁾ שפירושו במציאות הכיית וקיומו וכן⁽⁴⁾ ומשלם לשונאיו אל פניו להאבירו (דברים ז י) כלום' שבקעורו בחייו ישלם לו שכר מוכותיו להאבירו מן העולם הבא וכמוהו לפני עש

(1) נ"ב או"ל וכי הם נושאים שלום לעם אלא בזמן שהפירות מועפין מריבה בעולם כשנכנס אדם בכרמו של חבירו א"ל מה אחת עושה בכרמי ומריבין זה עם זה ובזמן שהפירות מרובין עין טובה ושלום בעולם שני תקראו איש לרעהו (זכריה ג) וגם יקרה זה לשאר בעלי חיים כי בהיותם במקום שהמזון מועט ילחמו אלו עם אלו (ע' ב"ר ריש פי' סקצ').
(2) ככ"י ויתלדו. (3) בכ"י בנן במשנה ריש פרק י ויא ויב דחולין. (4) בכ"י כן.

(איוב ד ט). ואם תפרשהו על מלך המשיח הוא מבואר שלא תפסק מלכותו לעולם. ואמ' (ו) ירד כמטר על גז פירושו אצלי לפי שהעם הנבחר נענש תמיד במכאובים וצרות כמאמר רק אתכם ידעתי... ע"כ אפקוד עליכם וגו' (עמוס ג ב) וכן כמו שדרשו¹) ומכיבו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה וכן בקרובי אקדש (ויקרא יג) אמ' שאחר הצרות יסתר האל לפאתם וירד דברו כמטר על גז והוא העשב הנקצר שממחר להצמיחו והוא ענין כרביבים וזו"ף ארץ כלום' כמטר הגדול שמוטף תמיד על הארץ וזו"ף לשון נטיפה. וי"ם וזו"ף יובש הארץ ופירושו כרביבים על וזו"ף הארץ כלום' המטר הגדול שמנמף תמיד על הארץ שמלחלחו ומצמיחו אחר היובש. ויש לפרשו על המלך שלמה שיחיו²) דבריו ערבים לעם ושיחאו להם כמטר על גז וכו'. (ז) יפרח בימיו צדיק כל' שיחיו בני דורו צדיקים הרבה כי מרוב ישרו הכל יתיראו ויטיבו בו דרכיהם ושירבה בשלום עד בלי ירח ר"ל עד שיפסד העולם כא"ל אמ' לעולם כדרך כימי השמים על הארץ (דברים יא). (ח) וירד ר"ל ימשול מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ. ואם על המשיח פשוט הוא אבל על שלמה (93b) התפשטות שמע מלכותו ופחדו נשמע בכל העמים וכן שנאמ' עליו כי הוא רודה בכל עבר הנהר (מ"א ה ד) וכן כל שהמלכויות מתיראות ממנו ומביאות לו מנחת הוא נקרא רודה בכולם. (ט) לפניו יכרעו ציים ר"ל סיעות גדולות כענין וצים מיד כתיב (במדבר כד כד) או פירושו יושבי הקצוות מקום ציה וצלמות. ואויביו עפר ילחכו משל לרוב שפלות ודלות וענין (י) מנחה ישיבו כלום' שלא פעם אחת לבר רק ישובו בזה פעמים רבות ואשכר הוא ג"כ ענין מנחה. (יא) וישתחוו לו כל מלכים ר"ל שהכל ישמעו לו ומכת זה כי שמעו ישרו (יב) כי יציל אביון משוע מיד חזק ממנו וכן יציל העני אשר אין עוזר לו והוא ענין (יג) יחוס על דל וכו' וכן ענין (יד) מתוך³) וסחמם וגאל נפשם וייקר דמם בעיניו להצילו מיד רודפיו וכאח מלך וייקר בשני יודין ביוד האיחן וביוד השורש שלא כמנהג ומלך (טו) ויחי לעני ולאביון⁴) כלום' שיחיה העני עמו כלום' עם המלך ולא דיו שיצילו מיד עושקו אבל שירחם לו ויתן לו מזהב שבה ולכן העני יתפלל עליו וכל היזם יכרנהו מצד יושרו ומצד צדקותיו. ואמ' (טז) יהי פסת בר כארץ כלום' שכימיו תהיה ברכה גדולה בעולם שאפי' בזריעת פסת בר מלא כף ואפי' בראש ההרים שהוא מקום יבש יצמחו השבילים וינבחו עד שהרוח נושבת בהם ירעשו כעצי לבנון ופריו הוא השבילים הצומחות וכן בני אדם כמחורותיהם ושאר המלאכות⁵) יצליחו בעיר ויגדל מוכם

(1) מכילתא שירה. (2) בכ"י שהיו. (3) ג"כ י"א שתוך הוא העושק במתה והמס בגלוי מגזרת נחמסו עקביך (ירמ' יג כב) ותרגמו כמו מאוס. (4) בכ"י ומלת וירד לעני ולאביון. (5) בכ"י המלכות.

כחצמחת קשב הארץ, וענין (יז) יהי שמו לעולם רוצה בו שיתפרסם עד לעולם יספרו חכמתו ומעלתו לרוב שמעו. ולפני שמש פירושו במציאות השמש כמו שביארנו למעלה ויזון שמו ר"ל מענין נין ונכד כלום' שימשך זרקו עד שיניחו שמו על הנוצרים מזרקו תמיד ובלעז שואה אפילאמ¹). וי"ם יזון יגדל בשררה וכבוד כמו ואחריתו יהיה מנון (משלי כט א) אלא שנס אוהו מקרא אנו מפרשי^(94a) מענין זה ר"ל מענין נין ונכד. ובסוף דבריו שכח לאל והודאה לפניו ואמ' אח"כ כלו תפלות דוד בן ישי כי אלו היו דבריו האחרונים כמו שפירשנו למעלה.

ספר שלישי

מזמור עג

(6) מזמור לאסף. כבר ידעת שנביאים הרבה נבוכו בענין זה המציאות בראותם העדר הסידור בין בני אדם בענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו כמו שתראה בירמיה (יב א) שאמ' צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה וכו' וכן חבקוק (ב א) על משמתי אעמודה ואתיצבה על מצפה וכו' כי רשע מכתיר את הצדיק וכן הרבה כמו שביארנו בקצת חיבורינו ואסף המשורר האריך כזה על לשון נבואת ארץ זה הגלות והתחיל על זה ואמר אך טוב לישראל כלום' ידעתי כי באמת שהאל יח' אל אמונה ואין עול ושחוא טוב לישראל ולכרי לבב שכחה ר"ל הצדיקים ומלת אך יורה על אמתות הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה (ברא' כט ד) אך מלך ישר' הוא (מ"א כב לב) כלום' יודע אני שהוא⁽²⁾ אלא שאני נבוכ על מה שאראה וחוא בענין ירמיה שאמ' צדיק אתה ה' כי אריב אליך כלום' יודע אני שאתה צדיק וישר אין עול אבל משפטים אדבר אותך כלום' שואל אני במבוכתי לפרץ דרך שאלה והוא שאמ' בתרגום שילוח הדיונין אנא שאיר מלותי. ואמ' על מבוכתי (ג) ואני כמעט נמיו רגלי כלום' מה שראיתי מהעדר הסידור בדרכי בני אדם כמעט שנמיו רגלי מן האמונה לכפור בהשגחה וגמול ועונש^(94b) וכן כאין שפכה אשורי כלום' נשכמו פסיעותי שלא אוכל ללכת והכל משל לנמיה מן האמונה ונמיו הוא קרי אבל הכתו' הוא נמיו כלום' כמעט שאני נמיו הרגלים וכן שפכה בהא במקום ואו לרמו שכל אחת מן הרגלים היא נמיה ומועדת. ובאר סבת זה (ג) כי קנאתי בהוללים⁽³⁾ שאני רואה אותם משיגים כל תאותם ואתבונן עמדם תמיד בשלוח וכבוד כי אפי' כשימותו וימותו בנחת בלא צער והוא ענין (ד) כי אין חרצובות למותם

(1) ראה בהערות ותקונים.

(2) כאן מקום רק בכ"י בשביל מלה אחת.

(3) ג"כ והם המרכים בשחוק ובשמחה ומה אמרתי להוללים אל תהולו (לקמן עה ה).

ומה בחוצות יתהוללו הרכב (נחום ב ד) כי מרוב השמחה כאלו ישתגעו.

כלום' שהחמית מתוך יסורין בצער דומה כאלו רוח החיים נקשר בקשרים חזקים שהתרחם קשה אבל הן נראה כאלו אין שם קשרים כלל ובעת קצם ימותו בנחת גדול וחרצובות הוא ענין קשרים כמו פתח חרצובות רשע (ישע' נח ו). ובריא אולם י"ם כמו חזק כחם מלשון יש לאל ידי וי"ם שהוא חסר כף כלום' בריא כאלום וחזר על כל אחד מהם וכוונת הפסוק אע"פ שבעת חיוחם הם בריאים כאלום כשהם מתים הם מתים בנחת ובלא שום עמל. ואמ' (ה) בעמל אנוש אינימו כלום' אפי' בעמל חסצוי לכל אדם וכו' לא ינוגעו אף עם שאר בני אדם ר"ל אפי' בחליים המצויין לרוב בני אדם. (ו) לכן ענקתמו גאווה ר"ל הקיפתמו ע"ד שהענק מקיף את הצואר ושית¹. פירושו דרעתי כמו יסוד מלשון שהותית (ישעי' יט י) כלום' שיסוד הגזל והחטם מעמפם ומכמה אותם כלומר ששורש ענייניהם ויסוד פעולותיהם הוא מחשבת גזל וחטם. (י) ויצא מחלב עינימו נראה שמלת עינימו נגזר מן ועינו כעין הכדורלה (כמדבר יא ז) כלום' יצא צבעם ומראהם לכן ומזחיר כמו החלב ויצא כמו כזחב אצא (איוב כג י) ואין לפרש שמרוב השומן יצא עינימו ר"ל שכלט שאין המנתג להיות העין בולט מרוב שומן אבל כחיפך שהוא נראה (95a) כשוקע ומ"ם י"ם שנסקע עינם מרוב שומן כאלו יצא לגמרי². ועברו משכיות לבב פירושו שכל שהאדם מצויר בלבו מהצלחתם עדין הם מצליחים יותר ומשכיות הוא ענין ציורין ודמיונות ומחשבות כענין הצופה שמביט למרחוק ומתרגמינן בושכיות³. ואמ' (ח) ימיקו וידברו ברע ר"ל ימיקו בני אדם וימסו אותם בדבריהם הרעים והוא מענין ימקו בעונם (ויקרא כ זט) אע"פ שהם שני שרשים כי זה ר"ל ימיקו מנחי העין וימקו בעונם מפעלי הכפלה⁴. ועשק מפרום ידברו כלום' ביד רמה ובפרהסיא ובלא שום כושת ידברו כמה שהם עושקים וחומסים (ט) ושית⁵ בשמים פיהם לדבר זה באל ולום' שאין ידיעתו מתפשטת בתחתונים ולשונם תהלך בארץ לדבר ככל העולה על רוחם בכל אנשי הארץ⁶ ושיתו מנחי העין והיה ראוי להיות שתו בתיו רפה והדגש תמורת הנח ותהלך מן הקל עתיד לנקבה נסתרת. ואמ' (י) לכן ישוב עמו הלוים

(1) ג"ב שית י"א מלשון תכונה כמו שית זונה תכונת זונה כלום' שתקיף תכונת החטם עליהם ועשף מן ועמקים יעמפו בר או יהיה שית לשון זיון ועשם. שיכסה זיון חטם וההפך צדק לבשחי וילבשני. (2) ג"ב או"ל עיניהם יוצאות מהדברים השכנים שהם אוכלים ויושבים שם תחת עיניהם ועיניהם בולפות מפניהם ומן העניות ומן הדמעות עיניו של אדם מעמיקות וזהו עיני דאבה מני עוני (לקמן פח י). או עינימו מלשון עין הארץ ור"ל יצא מחלב עינם ויוזים. (3) איני יודע מה הוא. (4) ג"ב ר"ל שממסים ומכאיבים בני אדם בדבורים או הוא כמו יתלוצצו תרגום לצים ממיקני. (5) בכ"י ושמו. (6) ג"ב ולא די להם כמה שמדברים רע בב"א אלא מדברים בשם והנח מדברים במלאכים היושבים בשמים ובחסידים היושבים בארץ ולשונם תהלך בארץ או תהלך לשון דליקה כמו ותהלך אש ארצה (שמות ט כג).

ויראה לי במלך הלום שתוא מענין וילך והלום (שיא יד מז) ר"ל שבירת הלך כלום' לכן כראות הצלחת הרשעים ישוב עם האל תמיד להלום ולהיות רוחם נבוכ ומתפעם על זה וישוב פירושו וישוב תמיד כלום' יתמיד במכוכה⁽¹⁾ והכתי' ישיב כאלו האל הוא סיבה על זה ע"ד לא תתענו ה' מדרכיך (ישע' יג יז). ומי מלא ימצו למז⁽²⁾ חסר המתואר כמו ומאכלו בריאה (חבקוק א מז) שפירושו ומאכלו שה בריאה כלום' מי כוס שלא תרעלות ימצו כמו על זה כלום' שהם היום ונוגים על זה ועומדים במכוכה גדולה עד שיאמרו איך נאמין (האל) שידע האל דרכי בני אדם וכפל קנין באמרו ויש דעה בעליון כלום' אם כן הוא איך יתבלבל מדר הנהגה כל כך (יב) והנה אלה שהזכרנו רשעים והם הם שלוי עולם ומרבים חיל ונכסים בכבוד (יג) אך ריק יזכה לכבו (95b) הצדיק ורחץ בנקינות כפיו ואמ' זה כאלו כל צדיק יאמר כן על עצמו או על שם האמה כלה בחיותה בשפלות גדול כזה והצוררים אליה בהצלחה יתירה טפה וטפה ענין (יד) ואהי נגוע כל היום ר"ל יום יום ותוכחתי לבקרים ר"ל צרותי ויסורי באים עלי תמיד בקר ובקר. ואמ' אחיכ אסף על עצמו (טו) אם אמרתי אספרה כמו חנה דור בניך בגדתי וכתבו תפרישים⁽³⁾ במלך הנה שנאמרה שלא במקומה וחמקרא ע"ד אש צריך תאכלם (ישע' כו יא) שפירושו אף צריך אש תאכלם וכן ומספר על יודעי נהי (קמז ה מז) שהוא כמו ויודעי נהי אל מספר וכן בכאן ענין חמקרא אם אמרתי כמו דור בניך חנה בגדתי כלום' אם עליה ברעתי לספר עליך כמו שדור בניך מספרים והוא שאומרים איכה ידע אל, אך ריק זכיתי לב כי חנה החזקתי עצמי ככוגר כך ולכן לא רציתי לומר כן אבל בלכבי חשכתי בדבר וזיתיה חכנת (טז) עמל בעיני ומלך היא קרי בואו כי חכתי חוזר אל המחשבה וחקר על הענין. ומ"ם אין ראוי לקרוא דור בניך לאלו הרשעים ומתוך כך ראוי לפרשו חסר בית כמו בדור כלום' אם אמרתי אספרה כמו שהרשעים אומרים או שאפרסם מענותיהם הייתי כוגר בדור בניך כי אולי ימעו מתוך דברי לנשות מדרך האמת לפקפק באמונת החשגתה: ואמרו (יז) עד אבוא אל מקדשי אל עתיד במקום עבר כלום' עד שכאתי בעיוני ובשכלי אל מקדשי [אל] והוא משל לחשגת ידיעת דבריו ואבינה לאחריתם חוזר על בני אדם כלום' והתחבונתי עד אחרית בני אדם ומצאתי שמוכות זה העולם ורעותיו אינם תכלית הגמול והקונש עד שחשגתי שמוכות הרשעים חם להם (יח) בחלקות כלום' כאדם שהולך בדרך חלק והוא אצלו טוב כשהולך ביושר ובלא עמל וכרגע⁽⁴⁾ יסערו רגליו לרוב (96a) החלקות ויפול למשואות ר"ל לשממה ושחיה וכן אתה ממצאים מוכות בעולם לתגמול מעט טוב שעשו כדי שיפלו לגיהנם לעולם הבא וגם לפעמים תראה

(1) בכי במכוכה. (2) גיב ומי מלא ר"ל שהם בוכים על זה בכיה גדולה.

(3) רדיק ועיין לקמן מוזמר עג ג. (4) גיב כרגע כאין כי הרגע חלק מוסן אינו מוחש לקטנותו.

בוז העולם מפלח להצלחתם עד שיתמהו רואיהם ויאמרו (יט) איך היו לשמה כרגע ספו תמו מרוב בלהות שכאו עליהם. ואמ' (כ) כחלום מהקיץ כלומר כחלום שבשעת היקיצה אדם מכיר מיד כי הכל הוא¹ כענין יחלום הרעב והנה אוכל וחקיץ ורקח נפשו (ישע' כט ח) כי אחת ה' בעיר צלםם תבזה כלומר אפי' בעיר מולדתם² שחתראו בתוכה בעושר ובכבוד ומתהדרים בעיני בני אדם אתה תבזה אותה³ התהדרות וקרא צלם על שם שכמו שהצלם אינו אמתות ענין התואר שבו רק דמות ותבנית כן הצלחתם יכירו הכל שאינה אמתית רק הצלחה מדומית ומקרית הולכת לשעתה. וי"ם צלםם כמו נפשם ובעיר כמו בהעיר ר"ל שבחוקר המיתים בעת התחיה נפשותיהם תדאכנה ותכאכנה עיר אלה לחיי עולם ואלה לחרפות עולם (דניאל יב). ואמ' (כא) כי יתחמץ וכו' כלום מתחלה כשהיה מתחמץ⁴ לכבי על זאת המכוכה והייתי מחדד מקור עצתי שהם הכליות עיר אמרם⁵ כליות יועצות להתבודד על זה הייתי (כג) בער ולא ארע וכבהמה הייתי עמך אבל עתה דבקתי בך עד (כג) שאני תמיד עמך ואחזת ביד ימיני ותנחיתני (כד) בעצתך להנצל מזאת המכוכה ואחר כבוד לקחתני כלום המשכת עיוני להתבונן באחרית ההצלחה והיא הנפש הנקראת כבוד להכיר כי הכל הולך אחר הצלחת הנפש ושכל הצלחות זה העולם הם הצלחות מדומות ותגמול אותו מעט שחטיב הרשע לגמרי ובאחריתו יהיה נבל ותנחני ותקחני עתיד במקום עבר. ואמ' (כה) מי לי בשמים⁶ כלום אחר שהכרתי (96b) זה כל מעייני היו פונים למעלה וכל מאווי בשמים עד שאחלה פני האל על כך וחוא ענין מי לי בשמים כלום מי יעזרני לעלות לשמים כי עמך ר"ל אחר שדבקתי עמך לא חפצתי לעמוד בארץ כלל אבל (כו) כלל ר"ל התאוה שארי ר"ל בשרי ולבבי ר"ל שכלי אלא שהוא צור לבבי וחלקי והוא אלהים לעולם. (כז) כי תנה רחוקך יאבדו מעמוד כמחיצתך והצמתה ר"ל חכרת כל זונה ר"ל החועה מדרך מסך ר"ל מחסות בצל כנפי כבודך. (כח) ואני קרבת א' לי טוב⁷ ושחתי

- (1) נ"ב ודמה מוכתם למוכה שיראה אותה החולם בחלומו ולהקיצו אין מאומה כן אלה הרשעים בכלות עשרם שהוא סכת כבודם ישארו נבויים ושפלים ומ"ם מהקיץ כמו בחקיץ.
- (2) נ"ב או בעיר ר"ל במקום שהיו נכבדים ואז"ל משל אומ' מקום שהלסמים טקפח שם הוא נתלה. (3) ככ"י אותו. (4) נ"ב יתחמץ לבבי ר"ל יכעס וכן אומר בערבי לכוועס חמוץ הלב או ענינו דאגה תרגום לתורה לו (משלי יז כא) לחמוצה ליה וא שתונן נגור מאש ויהיה עניינו כי יחס לבנו כי העצה לא יתחמץ עד שיתחמם. (5) ברכות סא ע"א.
- (6) נ"ב עניינו מי לי אלוה אחר בשמים ור"ל אין לי (עובד) אחר זולתך בשמים ובהשיגי אותך אין לי חפץ בדבר אחר בארץ ועניינו אין לי חפץ בנבראי מעלה ומטה אלא כך.
- (7) נ"ב ואמ' ואני לי ועניינו שאין מובה מסוכות העולם חשובה אצלו טוב אלא קרבתו. לספר כל מלאכותיך לספר לב"א כל שליחותך ובה"י הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות החכניות (דח"א כח) כי הוא היה נביא כי כן נאמ' בערו בדה"י על יד אסף חנביא (ע"ש כח ב).

בה' מחסי לעורני בהצלת נפשי עד שאדע ואשיג לספר כל מלאכותיך ר"ל שלימות מעשיך ופעולותיך ונועם דרכך.

מזמור עד

(ה) משכיל לאסף. כבר ביארנו במל"ש שפירושה מעורר הלבבות והוא נאמר בנבואה על חרבן המקדשות והעדר הנבואות וא"ך זה הנצח ואמ' למה אלילים ונחת לנצח כלום? שכחת עמך והרחקתם¹ זמן ארוך כל כך כמעט שאין בו קץ ותכלה ויעשן אפך לדור ודור ר"ל שתחמם כעסך ויים אפך כענין חומם וענין הלשון הוא כי בהתקצף האדם יתחמם עד שיצא עשן מנחיריו ואמ' כן דרך משל על האל ית' וגם לעקר הענין הכעס נקרא על זה אף ר"ל על שיראה בנחיריים. (כ) זכור עתך קנית קדם² ר"ל מימי אברהם וגאלת שבט נחלתך ממצרים והרציון זה אשר שכנת בו ואמ' זה על שם שחמזמור נאמ' שם. (ג) הרימה פעמיך ר"ל מצעדיך והוא משל להליכה בזריזות כלום? הרימה פעמיך לתת לשמואות נצח ר"ל שממה נצחית כל אויב אשר הרע בקדש ר"ל בבית המקדש וכל (97a) הרע אויב הפוך כמו כל תשא עון (הושע יד ג) שפירושו כל עון תשא וכמוהו אף אש צריך תאכלם (ישע' ט יא) כמו שכתבנו למעלה (מז' עג) וקרא בתי המקדש מועדיך מצד שבני ישראל נועדים שם ברגלים וכן שרפו כל מועדי אל בארץ ופי' (ד) שאנו כלום? ששמחו וצעקו שם כענין קול נתנו בבית ה' כיום מועד (איכה כ ז) ושמו אותותם אותות רמו בנבואה למה שכתב' שאל בתרפים ראה בכבד (יחזק' כא כו) כלום? שהביט בקסמיו אם ילך לירושלם אם לארץ בני עמון ויצא לו הראות לבוא לירושלם וכשנססרו בידם אמרו על אותותם שהם אותות אמת. ואמ' (ה) יודע וכו' כלום? מאז בעת הבנין היה נודע חסביא בסבך עץ קרדומות לכרות לצורך הבנין כאלו היה מביא אותו למעלה ר"ל לפני האל בעצמו והכוונה כי משם היתה הוראה לסדר המציאות עד שמתוכו יבחן כבוד הכורא ית' וזית שנית של מלך בסבך נקודת בקמץ וקורין לה קצת מדקקים בקריאת קמץ חטף מפני מטיכותה. (ו) ועתה פיתוחיה, פיתוחין הציורין המרוקמים כזחב ושאר מינים החשובים יחד יהלמו אותם האויבים בכשי"ל ר"ל קרדום ובכילפות והוא גיכ כלי מפץ לעושים אותם מאליהם³. (ז) שלחו באש מקדשיך כלום? שלחוהו והחריבוהו על ידי האש וי"א שהוא הפוך ר"ל שלחו אש במקדשך ואין צורך ולארץ חללו

(1) נ"ב וכן זנה עגלה, ונחתנו פרצתנה, כי לא יונתה, כלם לשון הרחקה. (2) נ"ב קנית לשון בריאה ואמיל כי ישראל נבראו מרם העולם (ביר פי"א). (3) malhas, מליר (Hammer) malleus.

מ'שכן שםך שהפילו החומות לארץ. (ח) ונינס¹) יראה לי שהוא כמו ניניהם וידוע שכל הנמשך אחר מעשה מי שגדול ממנו יקרא לו בן אמ' שכל השרים וכל בני מיעתם באו בתסכמה אחת לשרוף את כל מועדי אל. ואמ' (ט) אותותינו לא ראינו כלום' אע"פ שיצאו מאותו הגלות ונכנה בית שני מ"ם האותות המיוחדות לנו והוא הנבואה²) לא ראינו כי הנבואה פסקה ממלאכי ואילך והוא שפירש (97b) אין עוד נביא ר"ל בזמן בית שני וכ"ש בזמן הגלות הארוך וידוע שהנבואה תבוא ע"י נביא ואין אתנו יודע עד מה כלום' עד מתי נעמוד בזה המכוכה (י) ועד מתי יחרף צר שמך וינאצוהו לום' שאין בדרך יכולת לגאלנו ולפרדותנו מן הצרות (יא) ולמה תשיב אחור ירך וימינך והוא כפ"ל לשון ואמרו מקרב חיקך כלה הוא לשון מניעה כמו³) אשר כליתיני היום [תזה] מכוא בדמים (ש"א כה דג) מכל ארח רע כלאתי רגלי (מסור קיט) אע"פ שהם מן הקל וזה מן הדגוש כלום' מנע ירך וימינך מקרב חיקך כלום' שתוציאם מן החיק לנקום נקמת אויביך וי"ם חיקך בית המקדש ומתפלל שיכלה האויבים מקרבנו. (יב) וא' מלכי מקדם כלום' איך עזבני ושכחני בזמן הארוך הזה והנה הוא מלכי מאז ופועל לי ישועות בקרב הארץ כלום' שעל ידי נתפרסם יחודו ומלכותו' והשגחתו המתפשטת על החתונות והוא שעם אברהם מהם שהיו כופרים במציאותו לגמרי ומהם שעל חיותם מודים במציאותו היו כופרים בהשגחתו בתחתונים ועל ידי אמונתנו נתפרסם הכל ונתפרסמה עוד אמונת גמול ועונש ושינוי הטבעים והוא שבקעץ (יג) פוררת ים ר"ל שברת רמו על בקיעת ים סוף וקרא פרעה וחילו ראשי תנינים כמו שאמר על פרעה התנין הגדול (יחזק' כג ג) והוא בעצמו ענין (יד) רצצת ראשי לויתן⁴). ותתנו רמו על עם מצרים והפ' על ששללום ובזוהם ולעם לצייים ר"ל לעם ההולך למקום מדבר וציה כמו שידוע שמשם הלכו דרך המדבר. (טו) ובקעת מעין ונחל רמו לבקיעת הירדן והוא ענין הובשת נהרות איתן ר"ל נהרות חזקים ואיתן הוא שם ר"ל נהרות של חוזק. וי"ם בקעת מעין ונחל שבקעת להם חסלע (98a) להוציא להם משם מעין ונחל וייחס הבקיעה למעין על שם סופו כמו ובגדי קרומים תפשיט (איוב כב ו) וכן ותחני קמה (ישע' מז כ) וכן אפיתי על נחליו להם (ישע' מד ט) ומ"ם הובשת נהרות איתן אף לדבריהם רמו אל בקיעת הירדן והזכירים בלשון רבים על שם הנהרות הנשפכים בתוכו. ומפני שאמונת שינוי הטבעים נמשכת אחר אמונת חדוש העולם⁵) דבר על חדוש העולם וכנגד המתנגדים

1) נינס י"א [שהוא] כמו נהרגם כמו חרב חיונה (ירמ' כה לח) ובא כמו ילבסם הכתן (שמות כג ל) [וכן ישיפם כך (דברים ז מז)] והיה ראוי להיות בצרו וי"א שהוא מענין נין ונכר כלום' נשמר ניניהם. וי"ם מענין אונס כמו לא יונע עוד נשיאי את עמי (יהו' מה ח) והרגום אמרין בלבבתון בניהון אוקירו אכתאלי. (2) נ"ב אותותינו האותות שאמרו לנו הנביאים שהיו וכן תרגום אותותנא דיהכו לנא בגלות. (3) בכי כלומר. (4) בכי ענין רציצי לויתן. (5) בכי חידוש אמות העולם.

ואמ' (טו) לך יום וכו' ואתה הכינות וכו' (י) ואתה הצבת וקיץ וחורף וכו' הכל רומז אל החדוש ומאור כנוי אל הירח¹. ואחר האמונה הזאת האמיתית (יח) זכור זאת והוא שהאויב חרף ה' וכפר בכל זה ונאצו שםך לשלול² ממך תיכולת ולרוב חוקם קראם חית ר"ל חית היער שהיא רעה וכן לרוב שפלותו ותמותו כנה העם בתואר היונה והתור ואמ' (יט) אל תחן לחית נפש תורך. וחית ענייך ר"ל עדת ענייך כמו חית פלשתים (שיב כג יג) או נפש ענייך כמו והמתו חיתו לחם (אויב לג כ) וחיתם כקדשים אל תשכה לגצח. (כ) הבט לברית הכרותה סאו בינך וביננו כי מלאו מחשכי ארץ ר"ל המקומות הגדולים³ נאות חמם וגזל (כב) ואל ישוב זה הדך נכלם מתפלתו ועני ואביון יהלל ושמך. ואמ' דרך העדה וזירו (כג) קומה א' ריבה ריבך כי הריב שלי הוא שלך כי על אמונתי כך הם נלחמים עלי ומתפרים⁴ אותך כל היום (כד) אל תשכה קול⁵ צורריך ושאוכם העולה לפניך תמיד.

מזמור עה

(ה) למנצח אל תשחת וגו'. המזמור יראה שעניינו נאמ' על תכיפת הצרות בעת קירוב הגאולה וזה ענין אל תשחת כי לרוב תכיפת הצרות שתהיה באותו זמן יבנה כל בני ישראל ותאחזם רעה ופחד ולזה מקדים דרך כלל תפלה ותחנון לאל שלא ישחית ר"ל שלא יחרגו מהם רבים במלחמה כי ההריגה תקרא השחתה כמו שכתבנו במזמור נ"ז כמה שאמ' דוד (98b) לאבישי כשיצא להסית שאול אל תשחיתוהו כי מי ישלח ידו במשיח ה' ונקח (שיא כו ט). ואחר תפלתו על זה התנבא על קבוץ הגליות וענש האומות ואמ' (כ) הודינו לך א' הודינו כמו לך לברך ההודאה על זה באמת לא לגבורתנו והצלחתנו⁶ כי הכל מאתך וקרוב שםך כלום' עתה חכרנו כי — כענין אשר לו א' קרובים אליו (דברים ד ז) — קרובה ישועתך לבוא. וענין שםך ביאורו הודעת שםך ופרסום יחודך לעם אשר בחרת אשר ספרו נפלאותיך. או אולי ספרו הוא עבר במקום עתיד ואמ' יכוא דבר השם אליהם לום' (ג) כי אקה מועד כלום' כשאביא הזמן שארצה בו לגאול אתכם אני מישרים אשפוט ר"ל אשפוט את אויביהם על שהצרו לחם⁷ עד שיהיו (ד) נמוגים ארץ וכל יושביה ר"ל שימוג לבם מרוב אימה

(1) ניב אתה הצבת גבולות הם השבע אקלימים שהם נצבים ולא יתחלף היישוב ואמ' גבולות שלא יתחלף האחד עם האחד בארכו ורחבו או ענינו כענין יצב גבולות עמים (דברים לב ח) ואמר הצבת שלא יכסונו ימים אויל הארץ... נרקעת כמו לרוקע הארץ על המים (מזמ' קלו) ע' חגיגה יב: (2) בכ"י לשולל. (3) בכ"י הגדולות. (4) בכ"י ומתירפים. (5) בכ"י כל. (6) בכ"י לגבורותיו והצלחותיו. (7) ניב או ר"ל אקרב המועד תרגום קחם נא אלי (ברא' מח) קריבונן לותי והם דברי השם ואמ' אע"פ שאני מאריך לב"א אני מישרים אשפוט בסוף כענין כה שאול כאריך אפיה וגבה דיליה (כיר' פ' סו).

ופחד ויכירו או שבידי לשנות תפקידי המערכות להרע או להטיב והוא ענין אנכי
 תכנתי עסודיה סלה ר"ל יסודותיה והענין שאני בראתי הכל אחר ההקדד
 המוחלט והיא אמונת החדוש שאמונת גמול ועונש ואמונת שנוי הטבעים נמשכת
 אחריה. וי"מ כי אקח מועד שהם דברי העם הנבחר כשיצא מן הגלות כלום
 כשיגיע הזמן שיהיו ימי בשלום ויהיו לי כמועד וחג לא אוציאם לבטלה ולתענוג
 כהרבה משאר האומות אבל לעבודת הש"י והוא ענין מ"ש ש"מ. ואף
 רבותי⁽¹⁾ דרשוהו כיוצא בזה ע"י שבית' כל יום טוב שראוי להוציא ימי מנוחה
 להתעסק בעבודת האל ובמספור נפלאותיו כפי ענין החג כמו שכתו' בפי' רש"י ז"ל
 וכמו שביארנו בקצת חיבורינו. ויראה לשיטה זו ענין נמוגים וגו' כלום' כל מה
 שיעמדו נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי וכו' כלום' אוציא לאור כל תעלומה
 וכן ענין (ה) אל תה' (2) כלום' אל תתעסקו ברברי הוללות כמו שאמרנו בתלמוד
 המערב אלו היו חברי נמנין עמי הייתי מתיר מלאכה זו במועד כלום' נאמרה
 מלאכה במועד (99a) אלא שיהיו אוכלין ושותין ועוסקין בתורה ואלו אוכלין ושותין
 והולכים ופוזזין. ולענין הראשון רצה בענין אמרתי להוללים אל תהולו כלום' שמרוב
 שמחתנו נלענ בהם ונאמר להם אל תהולו עוד ר"ל לא תתעסקו עוד במהתלות כמו
 שעשיתם עד היום. ולשון אמרתי כאלו כל אחד ממנו יאמר לרשעי האומות וא' ל
 תרימו קרן כמו' אל תרימו ראש ולהיות הקרן מונח בראש הב"ח ונראה בתחלת
 הגבהתו ומורה חוקף ואבירות נמשל כל חוקף והצלחה בהרמת קרן וכל מפלה
 וחולשה בהגדעתו אמ' ותם כראם קרני (מומ' צב) רמה קרני (ש"א ב) וירם קרן
 משיחו (שם) ובהפך קרני רשעים אנדע (בסוף המזמור הזה) גדע בחרי אף כל קרן
 ישר' (איכה ב ג). להמשיך דבריו (ו) אל תרימו למרום קרנכם כלום' אל
 תחזיקו קרנכם כאלו הוא רם ונשא עד למעלה כמו שעשיתם עד היום וכן
 לא תדברו בצואר עתק כלום' כמי שידיבר גבוהות מצד שרואה צוארו עתק
 ר"ל שמן ועב וחזק ותקיף. (ו) כי לא ממוצא וסמערב ולא ממדבר הרים
 והרים⁽³⁾ הוא מקור מן הנוסף מלשון הרמה ומפני זה מלת ממדבר קמוצה תחת
 לבית שאין מלת הרים סמוכה לו כלום' כי ההרמה לא תבוא משום דבר רק בעור
 אלהי והזכיר שלשה דברים שהאדם נערך בהם והוא יחס ועושר וחכמה וקרא מוצא
 כלום' הגזע שהוא יוצא ממנו כמו ומוצאותיו מקדם (מיכה ה א) והעושר קרא
 מערב מלשון סחורה כמו לערוב מערבין (יחזק' כז ט) והחכמה קרא מדבר מלשון
 דבור כמו ומדברך נאוו (ש"ש ב ג) ויחס החכמה לדבור כי החכם יתכן להיות
 ראש המדברים בכל מקום ושנועם הדיבור מדריך ומעריך חכמת האדם הרבה
 כאמרם ז"ל⁽⁴⁾ לב חכם ישכיל פיהו (משלי מז כג) לבו של חכם מלא חכמה מאן

(1) ככ"י ברתו, ועיין פרש"י. (2) ניב אל תהולו אל תשמחו שמחה יתירה וחז"ל

קוראים לשמחת הנשוי הלולא. (3) ככ"י ומדבר הרים. (4) שח"ש רבה פ' א פתיחה ג.

מוריה עלויה מאן משכיל עלויה פיהו וכבר פי' זולתי בפנים אחרים, נזכרו בפירושיהם אבל אצלי לפרשו כן. האדם ואף עם היות אצלו כלל המעלות והוא שאמ' שאף כל אלו ביחד לא יעריכו האדם להיות הגאווה הלומה אליו אבל שתשפילנו עם כל זה (99b) והוא אמרו (ה) כי אלהים שופט האדם לפי בחינת משפטיו אופני¹ זה ישפיל מן הראויים לעיני האדם וזה ירים מן הראויים לחשפיל ג"כ וזה ישפיל כל האומות עם כל יחסם במלכיהם ושריהם ועם כל עושרם וחכמתם. (ט) כי כוס ביר ה' לחשקותם ויין חמר ר"ל אדום והוא תואר מלא מסך ר"ל מציגה ור"ל מלא קבעת כוס תרעלת העונש והוא מלא על כל גדותיו והוא משל על רוב העונש ואמ' ויגר מזה ר"ל שיגירה השם מזה ר"ל מצד אחד והוא לצד האמות כי עד הנה הגירו מצדנו ועתה יגירנו מצד האמות—וזהו לדעתי שלא אמ' מזה ומה—ואחר הגירתו ימצו שמרים כל רשעי ארץ כל זה משל להפלת העונש. (י) ואני ר"ל ישראל אגיד נפלאותיך לעולם ר"ל בלא הפסק גלות עור ואזמר' לאלהי יעקב שלא נמשחני בגלות ואגרע קרנות רשעים במלכותי ר"ל כל מלכותיהם שלא ישרא להם מלך בעור האל כמו שאמ' בנבואת דניאל (ד מד) תדיק ותסיף כל אלון מלכותא וכן ומלכותה לעם אחרן לא תשתבק ואז תרום מנה קרנות צדיק. ומלת תרום מנה אע"פ שהוא מן הפעלים הוא פועל עומד.

מזמור עו

(6) למנצח בנגינות וכו'. יש מפרשים שזה המזמור נאמ' בנבואה על (מחנה) [מלך] אשור אשר הלך וכבש את כל ארץ ישראל עד ירושלים וכשהגיע שם דבר גבוה כנגד האל ועמו והאל הכה מחנהו מאה ושמונים אלף כמו שנכתב בס' ישעיהו (לז לו) ודוד נבא על אותו זמן ודבר בשבח האל כאילו כבר הגיע והיה ואמ' (ט נודע ביהודה א' וכן גדול שמו כישראל והזכיר יהודה תחלה לכבוד המלכות ואמ' (ג) ויהי בשלם סוכו כלומ' שאז יהיה סוכת השני ר"ל שכינתו בירושלם וכן ענין סעונתו בציון²). (ד) רשפי קשת פירושו חצי קשת וכן דוקים אותו כמו חצים וקרא החצים רשפים על שם שהרשפים הם גחלים והחצים כמרוצתם מתחמטים כאילו הם גחלים וכן קוראם בלשון אחר לחבת וברק כמו ברק חניתך (חבקוק ג יא) להבי חניתו (ש"א יז ז) ולחב חרב (נחום ג) וכן הנצב

1 אופני הוא שם תואר נגזר מלי אופי *ēpovia* והוא כמו עצמי ושבעי ובליא *wesentlich* והרבת השתמשו ז"ל במלה זו עי' ערו' בערך אפי ואופנית. (2) גיב וארז'ל שנקרא ירושלים שלם שני ומלכי צדק מלך שלם ואברהם קרא לבית המקדש יראה שני ויקרא אברהם ה' יראה אמ' הקב"ה אם אקרא אותו בשם שקרא אותו שם אני מבטל דברי אברהם ואם אקרא אותו בשם שקרא אותו אברי' אני מבטל דברי שם קרא אותו ירושלים (עין ב"רנו) וי"א כי זו המלה תורה על שתיים אחת למטה ואחת למעלה בשמים.

אחר חלצה (שופטים ג כב) והניצוצות נקראות (100a) בני רשף ועליהם נאמ' וכני רשף יגביהו עוף (איוב ה ז) והם אצלי משל על תכיפת צרות באות זו אחר זו בפחע אמ' שהם מנביהות לעוף ובאות בפחע. ומלת (ה) רשפי בכאן הפא רפה ורשפי אש (שה"ש ח ו) הפא דגושה. ומלת נאור י"א כי הוא תואר מענין נאר מקדשו (איכה ב ז) ועניינו משחית האויבים והעיקר בפירושה שהוא תואר מבנין נפעל מלשון אורה כמו אתה בעל האורה להאיר לב חשוך מרוב צרותיו¹ ואדיר ר"ל גבור על האויבים מחררי מרף ר"ל שטורפים כאריות היוצאים מבין הרי משכנותיהם החונים בהם למרוק החיות. (ו) ואשתולל² האלף במקום הא זהוא מענין שגנה שתרגמוו שלו כלום' שהחזיקו והכירו עצמם כשונגים על מה שהצרו לישראל וי"מ אותו מלשון שלל כלום' שהלכו בשלל ונסו שנתם פירושו כמו וישנו שנת עולם (ירמ' נא לט וזו) שנתם העתידה ר"ל שנת המות כלום' שעמדו כמתים ולא מצאו ידיהם כלל לעמוד בפניהם³). ואמר (ו) מגערתך וכו' כלומר שבקרוחך⁴ לישע עמך גערת ונדרם להם רכב וסוס. והוא"ו שבמלת ורכב יתירה כמו ואיה וענה (ברא' לו כד) תת וקדש וצבא מרמס (דני' ח יג). (ח) נורא אתה ר"ל שייראוך כל העמים⁴ ומאז אפך ר"ל מעת שחרה אפך בהם לנקום נקמת עמך. וענין (ט) משמים השמעת דין ר"ל שבחשגחתך הענשתם ביושר ובמשפט ואז ארץ יראה ושקטה לישראל (י) בקום למשפט א' כלום' באותו עת שבאת עליהם למשפט להושיענו. ואמ' (יא) כי חמת אדם תורך כלום' הכעס והתגבורת שהיו חושבים על עצמם על כרחא חודה לך כי הכל המה או כל חכמתם תשוב הודאה לך. ואז שארית חמות תחגור כלום' אף שאר האמות ייראו לשמועה ויחגרו חמתם ר"ל יאספוהו ויאסרוהו ולחיות הוא ית' הסבה קראותו פועל כאלו הוא הסוגרת והאוסרת ואז כלם יודו לאל ויודו וישלמו לו (יב) ויובילו שי למורא כי הוא ית' נקרא מורא כאמרו והוא מוראכם (ישע' ח יג). (יג) ויבצור ר"ל ימעת מלשון ולא יבצר ממך מזמה (איוב מב ב) או כמו יכרות מלשון בציר ומצאנו כמו כח ויוציאנו בכח⁵ כלום' שיכלה רצון נגידו (100b) האומות ואז יהיה נורא

(1) נ"ב ואין דבר נרא' שהוא נכבד ואיננו גוף והוא עצם דבר רק תאור לבדו והנה זה כנגד הגבור ואדיר כמו אדיר במרום ה'. ושעם מחררי מרף שלא יוכל האדם לעלות שם ותרגום רחילאית והנה הוא אצלו כמו נורא. (2) נ"ב או ר"ל נמו בשנתם וזכר תנומה והיא פחותה משינה ותרדמה גדולה וע"כ אמרו לא ינום ולא יישן כ"ש שלא ישן ויכלול הכל שינה והפחותה תנומה והגדולה תרדמה והעד ויפל ה' א' תרדמה על האדם וישן (ברא' ב) נדרם חמלך או כל אחר מאנשי החיל או אבירי לב. (3) נראה שצ"ל שבגערתך או שבצאחך. (4) נ"ב נורא כענין מפחיד כי הוא ית' עושה דברים שייראו ממנו. גם יתכן שענינו כמו נפלא וכן נוראות כמו נפלאות השמעת דין כי כל הגזירות באות מהשמים והשמעת דין ואושר ישמעו יושבי הארץ שישבת לכסא יראו הנשאים וישקוט כל אחר במקומו. (5) אולי צ"ל ומצאנו רוח כמו כח ויוציאני ברוח (יחזק' לו).

למלכי ארץ. וזו היא כוונת המזמור ויתכן לפרשו על מלחמת גוג ומגוג לעתיד והוא הנכון לסמיכותו למזמור שלפניו יפרשם המדבר כרצונו¹).

מזמור עז

(א) למנצח וכו' על ידותון כמו לירותון כמו ותתפלל חנה על ה' שהוא אל ה' והוא שנתנו לירותון לשורר וכוונת המזמור על לשון בני הגלות כמתפללים על צרתם ואורך גלותם ואמ' (ב) קולי אל א' ואצעקה ר"ל מרוב הצרות וחור אח"כ לרבר בנמצא ואמ' והאזין אלי כלום' אחר שאני צועק אליך אף ברחמך האזן אלי. ואמ' (ג) ביום צרתי על זמן הצרה. ואמ' ידי לילה נגרה ופי' ידי סכתי ולילה על זמן הגלות ודמה הגלות למכה גדולה שמרוב חזקה היא נתכת ונמססה עד שהיא נגרת בהתכה ואחר שמכתו נגרת ר"ל דרך משל שכבדה מכתו מאד. וי"מ ירי²) מחשבתי ולילה ממש לילה שהוא עת המחשבה ואמ' שמחשבתו נתכה ונמססה עד שלא יכול להעמידה בענין אחר מרוב סבוכותיו כדרך ויתכו כמים שאננותי (איוב ג כד) ר"ל המיותי שאני הומה על צרותי ולא תפוג ענינו לא תרפה מן החזק ההוא ואמ' תפוג שהוא לשון צינון כי חזק הדבר יקרא חום גדול והשקטו יקרא הצנה. (ד) ואהמיה כמו ואהמה ותת עמך רוחי כלום' שיכסה ויאטם כי מרוב צער יתעטף האדם קצתו על קצתו מרוב דאגה. ומלת (ה) שמורות עיני י"מ כמו שומרות ונאמ' על העפעפים שהם שומרות העינים כלום' אחזת עפעפי שלא ידבקו זה בזה ר"ל שמרוב סבוכותי העמדתני ביקיצה שלא אוכל לישן. וי"מ שמורות כמו אשמורות והוא חסר בית כלום' באשמורות הלילה שהיה ראוי לי להקיץ אחזת עיני שלא יעורו משנתם כלום' שאעמוד נרדם מאומם לבי לרוב הצרות. ונפעמתי לשון כתיחה ושכירה מלשון ותפעס רוחו (ברא' מא ח) וי"מ בשניהם לשון בהלה. ולא אדבר כי בדברו ירוח לו: ואמ' (ו) חשבתי ימים מקדם כלום' כשחשבתי בגלות ימי קדם ושנות (101²) עולמים ר"ל זמנים ארוכים שהתחיל בהם הגלות ונתארך כל כך (1) אזכרה נגינתי ר"ל תפילתי בלילה ר"ל בזמן הגלות ואני מדבר כזה עם לבבי ורוחי יחפש וחקר. ויש לפרש נגינתי רמז על נבואת הישועה³. ואמ' בדברי תפלתו (ח) הלעולם יזנה ה' את עמו בגלות ולא יוסיף לרצות עוד בעמו (ט) האפס מהם חסדו לנצח וגמר

(1) ע' רד"ק סוף פירוש. (2) נ"ב י"מ יד מלשון נבואה ויפה פ' האומר כי הנבואה שהכריח הנביא להנבא תקרא יד כאמרו היתה עלי יד ה' (יחזק' לו) והראיה ויוציאני ברוח כלום' בכח ובחזקה כי בלילה בחיותו [ער] היתה סכרחת אותו רוח הקודש להנבא ותרגו' ישיר עלי רוח נבואה וכן תרגו' אורה אתכם ביד אל (איוב כו יא) אלף יתכון בנבואת אלהא. נגרה ולא תפוג שהיה חלש בהם ומשיח מאין פוגה ותפוג הוא מלשון רפיון וחלישות ונגרה שלא היתה נפסקת אלא חושב כל הלילה ולא היה ישן. (3) נ"ב או היה זוכר מה שהיה מנגן בימים שעברו.